

MAJOROS PÁL*

A MAGYAR KÜLGAZDASÁGI STRATÉGIA

A nemzetgazdaságok fejlődése elképzelhetetlen a nemzetközi gazdasági kapcsolatok, a világméretűvé váló nemzetközi munkamegosztásban való részvétel nélkül, mert a világ országai, nemzetgazdaságai egy rendszert alkotva, sok szállal kötődnek egymáshoz. A világgazdaság szerves rendszer, interdependenciák összessége. Az egyes országok fejlődése függ e kapcsolatrendszertől, a rendszer egészének és egyes elemeinek viszonyától, struktúrájától és hatékonyságától. A nemzetközi és a nemzeti gazdaság mindig összekapcsolódik: a nemzetgazdaságnak illeszkednie kell a világgazdaság fő folyamataihoz, illetve be kell kapcsolódnia a regionális és a globális munkamegosztásba. A nemzetgazdaságok tehát nem létezhetnek elzártan a világtól: egy kis, nyitott gazdaságú ország – mint amilyen Magyarország is – csak nemzetközi összefüggésekben határozhatja meg jövőjét. A világot és benne az egyes országot úgy kell látnunk, mint az egész és a rész dialektikáját, amelyben a részek egymásmellettsége és kapcsolatai határozzák meg a rész bekapcsolódásának erősségét, hatékonyságát.

A nemzeti gazdaságpolitika egyik legfontosabb feladata éppen e kapcsolatrendszer feltérképezése és ennek függvényében a világgazdasági illeszkedés lehetőségeinek, módjainak feltárása. A gazdaságpolitikán belül egy elkülönült rész, a külgazdaság-politika foglalkozik ezekkel a kérdésekkel. Célja a komparatív és a kompetitív előnyök kihasználása, a nemzetgazdaságnak a külső környezet követelményeihez való alkalmazkodása mikéntjének, a szükséges eszközrendszernek a kidolgozása, elfogadtatása.

Míndezenk alátámasztják, hogy az országoknak *gazdasági stratégiát*, azon belül egy szervesen kapcsolódó *külgazdasági stratégiát* kell alkotniuk. Ennek során a következő szempontokra érdemes ügyelni.¹

- A gazdasági folyamatokat nem szabad kiszakítani a társadalmi-politikai összefüggéseiből. A gazdasági döntésekben nemcsak a közvetlen haszon-motiváció játszik szerepet, hanem a hosszabb távú társadalmi érdekek érvényesítése (pl. munkahelyteremtés) is.

* MAJOROS Pál – CSc., intézetvezető főiskolai tanár, Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Kar.

¹ KOZMA Ferenc „*Külgazdasági stratégia*” c. könyvének (Budapest, Aula, 1996. 258 p.) előszavában megfogalmazottak felhasználásával.

- A világban és az országban lezajló folyamatokat történelmi, nemzetközi, társadalmi összefüggéseiben kell értékelni és figyelembe venni. Érdeemes odafigyelni a tapasztalatokra: mind a történelmi, mind a nemzetközi tapasztalatokra, más országok tudományosan feltárt eredményeire.
- A külgazdasági és a belgazdasági folyamatok mesterségesen nem szakíthatók szét: csak az lehet a nemzetközi porondon versenyképes, aki a hazai gazdaságban is az.
- A makro-, a mezo- és a mikroszint összefüggései is kiemelt figyelmet érdemelnek: sikeres vállalatok nélkül nem lehetséges sikeres nemzetgazdaság. Kiemelt feladat tehát a vállalatok működési, szabályozási környezetének javítása.
- Az ágazati szemlélet helyett termelési kultúrákban, komplex szektorokban célszerű gondolkodni.
- Az időtávok alakítására is figyelni kell: a közép- és hosszú távú elképzelések bizony gyakran a rövid távú kényszerek fogságában formálódnak. Mindenképpen szükség van azonban egy célra, egy olyan pozitív jövőképre, amelyhez tartani szeretnénk magunkat. Ehhez meg kell fogalmaznunk az állami szerepvállalás mikéntjét, eszközeit.

Ez a tanulmány a *magyar külgazdasági stratégiával* foglalkozik. Megalkotásához tisztában kell lennünk a magyar gazdaság adottságaival, mozgásterével, mert csak ezek ismeretében lehet megfogalmazni és megválaszolni a külgazdasági stratégia alapkérdéseit, nevezetesen:

- milyen relációban növeljük az ország áru- és szolgáltatásexportját, vagyis: mely országokkal kereskedjünk, milyen súlypontokat alakítsunk ki;
- milyen módon ösztönözzük a működőtőke-beáramlást, lévén az exportnövelés fontos feltétele a termelésbővítés, amihez beruházásokra, tőkére, a többi között külföldi működő tőkére van szükség;
- milyen lehetőségeink vannak külgazdasági érdekeink érvényesítésére és hogyan tudjuk ezeket kiaknázni stratégiai céljaink elérésére;
- milyen eszközök maradtak a külgazdasági eszköz- és intézményrendszerből – az EU-csatlakozás után – nemzeti hatáskörben, és hogyan tudjuk ezeket saját érdekünkben jól felhasználni?

I. RÉSZ • MAGYARORSZÁG HELYE A VILÁGGAZDASÁGBAN

Magyarországnak a világgazdaságban, azon belül a világkereskedelemben elfoglalt helyét azért is fontos bemutatni, mert el kell helyeznünk magunkat a világban: ismerni kell adottságainkat, helyzetünket, lehetőségeinket, és arra kell törekedni, hogy a lakosság várakozásai is ezek tudatában alakuljanak. Egy ország helyzetének, külgazdasági teljesítményének értékelését nagyon sok tényező befolyásolja, egy külgazdaságra érzékeny ország (mint Magyarország) számára rendkívül fontos a külső feltételek, vagyis a világgazdaság (illetve legfőbb partnerei) helyzetének ismerete. E külső feltételek ma a következők:

- erősödik a globalizáció és a regionalizáció tendenciája. A globalizálódás következtében a földrajzi határok relatívvá válnak. A globalizálódó világgazdaság hatást gyakorol a nemzeti gazdaságpolitikákra, s egy olyan nyitott gazdaságú országnak, mint Magyarország, alkalmazkodnia kell a nemzetközi elvárásokhoz és gyakorlathoz;
- az ezredfordulót követő időszakot enyhe recesszió jellemzi, amely struktúra-változással és szűkülő, de 2004-től újra bővülő működőtőke-mozgással jár;
- Kína és India kiemelkedően gyorsan fejlődik, ami komoly odafigyelést igényel. Elemezni kell a potenciális lehetőségeket, de az esetleges veszélyeket is;
- a világgazdasági folyamatok egyre inkább politikafüggővé váltak;
- a kelet-európai változások lényegesen módosították Európa és a világ gazdasági mozgásterét;
- az EU-integráció bővülési és mélyülési folyamata módosítja az európai gazdasági kapcsolatokat.

1. MENNYIRE VAGYUNK RÁUTALVA A VILÁGGAZDASÁGRA?

1.1. MAGYARORSZÁG MINT KIS, NYITOTT GAZDASÁGÚ „KOMPORSZÁG”

Magyarország helyzetének megértéséhez abból kell kiindulni, hogy kis, nyitott gazdaságú ország vagyunk, amelyet – Ady kifejezésével élve – „kompország”-nak is szoktak nevezni.

A *nyitott gazdaság* kifejezés arra az országra illik, amelynek esetében a GDP több mint fele a külkereskedelemben realizálódik. A *gazdasági nyitottság* kategóriája pedig azt a fokot fejezi ki, amilyen mértékben egy ország gazdasága bekapcsolódott a nemzetközi munkamegosztásba. A gazdasági (vagy szerkezeti) nyitottságnak számos mércéje ismert: az export, illetve az import viszonya a bruttó nemzeti termékhez (GDP-hez), az egy főre jutó külkereskedelem nagysága stb. A *gazdasági nyitottság mérhető kategória*. Ha a nyitottsági mutató 15% alatti, az ország zárt gazdaságú, ha 50% fölötti, akkor nyitott gazdaságú. Módosíthatja ezt a mutatót az ország adósság-

állományának nagysága, változásának iránya, a nemzetközi működtőke-mozgások, árfolyamváltozások stb.

Megkülönböztetjük még a *gazdaságpolitikai nyitottság* kategóriáját (szokás kereskedelempolitikai, minőségi nyitottságnak is nevezni), amely azt fejezi ki, hogy egy ország gazdaságpolitikája miként reagál a világgazdasági változásokra, vagyis az ország milyen mértékben liberalizálta külkereskedelmét, a tőke mozgásokat, a deviza- és hitelforgalmat, milyen fokig avatkozik be az állam a külgazdasági kapcsolatok alakításába. *A gazdaságpolitikai nyitottság nem mérhető kategória.*

A „kisország-lét” a közgazdasági terminológiában nincs definiálva, pedig figyelembe kell venni:

- az ország méretét (területét): nagy területen nagyobb a természeti kincsek előfordulásának esélye;
- a lakosság (népesség) számát: a lakosság, részben mint munkaerő járul hozzá a termeléshez, részben mint fogyasztó fogyasztja azt;
- az ország gazdasági fejlettségét, ami befolyásolja a gazdasági teljesítőképességet;
- a világgazdaságban, világkereskedelemben való részesedést.

Mindezeket kifejezi az ország belső piacának és termelési potenciáljának nagysága.

Hazánk mind az import-, mind az exportmutatók alapján nyitott gazdaságú ország, de több szomszédos ország nyitottsága is hasonló, sőt nagyobb a miénkénél (pl. Csehország, Szlovákia, a Benelux államok)². 1988-tól kezdve a gazdaságpolitikai nyitottságot tekintve is látványos fejlődés kezdődött. 1996-ban a forint (HUF) teljesítette az IMF folyó műveletekre vonatkozó konvertibilitási feltételeit, majd 2001-től a teljes konvertibilitását is, s ennek eredményeként a világgazdasági változások gyorsan, kevés szűrőn keresztül hatnak a magyar gazdaság szereplőire.

A „kisország-lét” viszonylag szűk belső piacot, a természeti erőforrások szűkösségét jelenti. Ez Magyarországot exportnövelésre ösztönzi – részben gazdasági kényszerűségből (a hiányhelyzet miatt), nagyobb részt azonban gazdasági ésszerűségből. A komparatív előnyök kihasználása pótlólagos erőforrás bevonását teszi lehetővé a nemzetközi kereskedelemből származó előnyök kihasználása révén.

Magyarország tehát mind az exportra, mind az importra rá van utalva. A „kisország-lét” sajátos gondolkodásmódot jelent, a lehetséges előnyök maximális kihasználását igényli. Látni kell azonban, hogy a kis országok sokkal érzékenyebbek a világgazdasági változásokra (különösen, ha azok a húzószektorokat érintik), így sokkal sebezhetőbbek is. Ezért a kis, nyitott gazdaságú országnak mindig is a realitások és racionalitások szűk ösvényén haladva kell meghatároznia gazdaság- és külgazdaság-politikáját.

² Lásd BOTOS BALÁZS: Fények és árnyak a magyar külkereskedelemben. *Gazdaság és Társadalom*, 2006. 1–2. sz. p. 7–8.

Magyarország – „kompország”. Ez azt jelenti, hogy az ország történelme folyamán mindig két kultúra határán találta magát, és mint periférián lévő ország, mindig valamely nagy(obb) hatalomhoz kötötte sorsát, azonban csak ritkán dönthette el maga, melyik nagyhatalmat válassza.

Néhány tény arról, mit jelentett a „kompország-státusz” Magyarország számára az elmúlt pár száz évben (ezek nagy része igaz Kelet-Európa többi országára is):

- az ipari fejlődés Nyugat-Európa centrumához (Anglia, Németalföld) képest 200-300 éves késéssel indult;
- az ipari fejlődés kb. 120-130 éve alatt átlagosan 40 évente alapvető tulajdonos- és piacváltás ment végbe (az I., majd a II. világháború után, illetve 1989–90-ben), így a tulajdonosi struktúrák és az ehhez szorosan kapcsolódó érdek- és vezetési struktúrák nem tudtak megszilárdulni. E történelmi szempontból viszonylag rövid fejlődés alatt többször megtört tehát a fejlődés folyamatossága;
- a kelet-közép-európai határok mind a 20. században alakultak ki (az 1919–20-as Párizs környéki békék, majd az 1990-es években a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlása és Csehszlovákia szétválása után), vagyis területi stabilitás sem volt. A mesterségesen kialakított határok etnikai problémák forrásává váltak;
- a megkésett fejlődés során nem volt mód és idő az ipari munkakultúra kialakítására (kialakulására). Ma Kelet-Európában az ipari munkásság mintegy 70–80%-a első- vagy másodgenerációs munkás. Nem beszélve arról, hogy az elmúlt 4 évtized szocialista tulajdonviszonyai során „a mindenkié, tehát senkié” elv érvényesült. Egybeesett a tulajdonos és a munkavállaló („a mindenki”), de hiányzott az érdekelttség, mert nem volt reális tulajdonos, a munkások „bérmunkásként” viselkedtek, nem voltak igazi érdekviszonyok a gazdaságban;
- a vezetési kultúra is alacsony szintű (bár az elmúlt 20 évben Magyarországon ezen a téren öröndetes változások történtek). A menedzsment mint tudomány csak az elmúlt évtizedben jelent meg.

A lényeg: Kelet-Európában igazából 1990-ig nem volt piacgazdaság (voltak persze rövid szakaszok: 1890–1913, 1927–1930, 1945–1947, amikor valami hasonló volt Magyarországon). Az 1968-as új gazdasági mechanizmus időszakában újra megjelentek a piacgazdaság egyes elemei a magyar gazdaságban, de csak az 1980-as évek végétől kezdett kialakulni a piacgazdaság és annak intézményrendszere, amely folyamat az ezredforduló időszakára lényegében befejeződött (a piacgazdaság jogi és tárgyi feltételei megteremtődtek, bár maga a piacgazdaság a saját öntörvényű mechanizmusaival még alakulóban van). A piacgazdasági átalakulás kényszerítő szükségyszerűség volt. Azt is látni kell ugyanakkor, hogy ez egy nagy lehetőség Kelet-Közép-Európa országai számára a fejlett Európához való felzárkózásra (egyelőre nem beszélünk utolérésről, csak arról, hogy a meglévő szakadék ne nyíljon tovább!), mert kedvező a nemzetközi légkör a változásokhoz, a fejlett ipari országok nemcsak szóban, hanem – remélhetően – tettekben is segítik a változásokat.

Az ezredfordulóra Magyarország a gazdasági fejlődés keresztútjához ért. Most a cél és a feladat az, hogy megtaláljuk azokat a pontokat, ahol hatékonyan kapcsolódhat be a nemzetközi munkamegosztásba, megtaláljuk azokat a területeket, melyek komparatív előnyök forrásaivá válhatnak. Ezek feltárásához szembe kell nézni Magyarország adottságaival (lehetőségeivel) és mai gazdasági problémáival, amelyek befolyásolják (meghatározzák) a gazdasági útválasztást.

1.2. A MAGYAR GAZDASÁG ADOTTSÁGAI, TERMELÉSI TÉNYEZŐKKEL VALÓ ELLÁTOTTSÁGA

Hazánk *nyersanyagokból* és *energiahordozókból* gyengén-közepesen van ellátva. Az energiahordozó-kitermelés a hazai fogyasztás egyharmadát fedezi. Korábban az olcsó szovjet (orosz) kőolaj megoldotta ezt a problémát, de ma világpiacon kell megvásárolni az – egyébként a világszínvonalhoz képest túlzóan energiaigényes – termeléshez az energiát. Fémes ásványok közül egyedül bauxit áll elégséges mennyiségben rendelkezésre; rézkincsünk számottevő még, azonban kitermelni – a várható magas beruházási költségek miatt – nem gazdaságos. Behozatalra szorulunk más ércekből, de szegényes a nem fémes ásványokból való ellátottságunk is. A közelmúltban Makó körzetében jelentős földgázmezőre találtak. A recski rézvagyonnal és a makói gázzal az a gond, hogy nagy mélységben található és a kitermelési költsége magasabb, mint a jelenlegi világpiacon ár.

Az ország *termőfölddel való ellátottsága* jónak mondható: területének több mint kétharmada az átlagosnál jobb minőségű szántótalaj. Kedvezőek az ország éghajlati adottságai is, ezért a „termőföld” okos kihasználása komparatív előny forrása lehet.

Idegenforgalmi adottságaink – a gyógyturizmus kivételével – közepesek. Budapest mint idegenforgalmi termék egész évben, míg a Balaton a nyári szezonban nyújt jó lehetőségeket.

Az ország *munkaerővel való ellátottsága* átlagosnak mondható. Van szabadon rendelkezésre álló munkaerő (az Európai Unióban hazánkban a legalacsonyabb a foglalkoztatási ráta – a munkaképes korú lakosságnak csupán 57%-a foglalkoztatott), a mobilitási szint azonban (a mennyiségi lakáshiány és a lakásmobilitás hiánya miatt) nagyon alacsony. Rendkívül gyorsan növekszik a diplomások száma, azonban képzettségük struktúrája (a diplomások szakmák közötti megoszlása) strukturálisan nem igazán felel meg a termelési elvárásoknak. A munkások képzettségi szintje megfelel az európai átlagnak, bérszínvonaluk azonban jóval a nyugat-európai alatt van. (Ez is lehet komparatív előny forrása.)

Tőkében szegény ország vagyunk. Történelmi fejlődésünk során mindig tőkehiánnyal küszködtünk. Az eredeti tőkefelhalmozás kimaradt a magyar gazdaságban. A magyar nemzeti tőkésosztály most van kialakulóban, de az ezredfordulón a magyar gazdaságban is kevés a hazai tőke (bár növekvő mennyiségű). A szocializmus 40 évében az ideológia harcot indított a nyugati tőke ellen (először államosították, majd évtizedekig távol tartották a tőkét az országtól). Az elmúlt másfél évtized li-

beralizálási törekvései során fontos céllá vált a külföldi működő tőke becsalogatása a tőkehiány csökkentése végett. A tőkehiány következtében ugyanis viszonylagos technikai elmaradottság (a műszaki színvonal 5-10 évvel marad el a fejlett nyugat-európai országoktól) és bár növekvő, de még mindig alacsony termelékenységi szint jellemzi az országot. A relatív technikai elmaradottság azonban – képzett munkaerővel és jó menedzsmenttel párosulva – akcelerátor hatást fejthet ki a gazdaságra, így ez is lehet későbbi előny forrása.

2. MENNYIRE KELL ALKALMAZKODNUNK A VILÁGGAZDASÁGHOZ?

Magyarországnak nincs semmi olyan speciális adottsága, amely lehetővé tenné, hogy függetlenítsük magunkat a világgazdaságtól. Ez azt jelenti, hogy *a világgazdaság, a világpiacon szinte minden rezdülését érzékeli a gazdaság*. Különösen függünk az energiahordozók piacának változásaitól. (A függést erősíti, hogy energiahordozó-behozatalunk egysátonként.) Ezért a gazdaság szereplői ki vannak téve a világgazdaság változásainak. (Bármilyen kísérlet, amely megpróbálja ezeket kizárni, objektíve kudarcra van ítélve.) Rövid távon kis mértékben be lehet avatkozni, időszakosan (áldozatok árán!) meg lehet ugyan védeni a gazdasági szereplőket, de közép-hosszú távon engedni kell a világgazdasági hatásokat érvényesülni. Függünk export-termékeink felvevő piacaitól: ha legfőbb piacainkon dekonjunktúra van, azt mi is megérezzük.

Függünk a külföldi tőkétől egyrészt mint finanszírozási lehetőségtől, másrészt mint működő tőkétől. Megfigyelhető, hogy a Magyarországon kiépített külföldi tulajdonú termelő egységek egy része ún. puffer kapacitás, vagyis olyan kapacitás, amelyet működtetnek világgazdasági konjunktúra esetén, de itt csökkentik először a termelést dekonjunktúra esetén. Függünk a fejlett technika, technológia importjától. Ha jól végiggondoljuk, sajátos aszimmetrikus interdependencia jellemző: keresleti, kínálati, technológiai és tőke oldali függés is megfigyelhető.

Tehát a világgazdasági és európai alkalmazkodásra kényszerülő kis ország nemzeti stratégiájában nem hagyhatja figyelmen kívül a világgazdasági értékrend változásait. A nemzetközi kapcsolatokban hosszabb távon azok az országok tudják kereskedelmi cserearányaikat, piaci pozícióikat javítani, amelyek az emberi kreativitásra épülő struktúrákat (technológiákat, termékeket, szolgáltatásokat) képesek kifejleszteni, s azokkal sikeresen megjelenni a világpiacon. A magyar gazdaságpolitikának tehát reagálnia kell a külgazdasági feltételrendszer megváltozására, de nem szabad túlreagálnia azt. Továbbra is ösztönözni kell a külföldi működőtőke-beáramlást: ez a munkahelyteremtés, a technológiai színvonal emelése, a versenyképesség-javítás mellett elősegítheti termelőink beszállítói lehetőségeinek javulását is.

Valódi piacgazdaságban azonban a belső és a külső piac nem választható szét; jó, stabil hazai versenypiac nélkül az export sem lehet hosszú távon húzó hatású. A belső piac fejlesztésének elmaradása törvényszerűen recessziót okoz, ami az export növekedését is akadályozza. Az exportsegítő eszközrendszer időlegesen fékez-

heti a kedvezőtlen folyamatokat (rövid ideig fel is gyorsíthatja a változásokat), de ha a belgazdaságban gyengék a vállalkozások, akkor ezek a külpiacon sem lehetnek sikeresek. Ha nem alakul ki a vállalkozásokat és a versenyt ösztönző megfelelő társadalmi és gazdasági környezet, a támogatás és az átmeneti védelem eszközrendszere, szelektív, exportorientáló műszaki fejlesztés és beruházás-politika, akkor Magyarország modernizációja elmarad, és az egységesülő Európának modernizáció nélkül csak anyagszállítója és bérmunkása lehetünk. Az *exportorientált fejlődés paradoxona*, hogy középtávon csak a belső piac erősítése révén lehet az exportteljesítményt fokozni, s a külgazdasági egyensúlyi pozíció javítása döntően makrotényezőkön múlik, nem az export-import-szabályozás kis változtatásain. (Úgy is mondhatjuk, hogy az egyensúlyi problémák megoldása csakis szerkezeti átalakulás eredménye lehet.)

A külgazdasági stratégia megváltozását, a *világgazdasági nyitás politikájának megjelenését* elsősorban külső gazdasági tényezők váltották ki. Az 1970-es és 1980-as évek viharos világgazdasági változásai kiélezték az ország gazdasági feszültségeit, strukturális ellentmondásait. A szocialista országokba irányuló kivitel erősen visszaesett, szűkült a belső kereslet is (a reálbércsökkenés és a beruházások visszaesése miatt, amely a restriktív makro szabályozás következménye volt), ezért a hazai termelőnek gazdasági kényszert jelentett a piacváltás, a Nyugat felé irányuló export növelése: vagyis a korábbi fő piacunkra, a KGST-be irányuló kereskedelem összemomlása kényszerítette a vállalatokat piacpolitikájuk megváltoztatására. A KGST térvészése (megszűnése), illetve más oldalról a nyugati orientáció előretörése nagyon gyors volt annak ellenére, hogy exportstruktúránk nem felelt meg a változó igényeknek. Így cserearány-veszteségeket szenvedett el az ország, *leértékelődött termelésünk a világpiacon*.

A világgazdasági nyitás a külgazdasági koncepció és stratégia megváltozását jelentette: a nemzeti gazdaságpolitika gyorsította a nemzetközi munkamegosztásba való beépülés folyamatát, a belső gazdaságban megteremtette azokat a feltételeket, melyek a gazdálkodókat a hazai és külső kapcsolatok fejlesztésére ösztönzik, tehát belső piaci jellegű reformot is jelentett.

A *világgazdasági nyitás kettőssége* – a versenyképes piacgazdaság kialakítása és a külgazdasági reorientáció – áthatotta az egész magyar gazdaságpolitikát. A magyar külgazdaság-politika alapvető rendezőelve a világfejlődés fő áramlataihoz való integrálódásunk, felzárkózásunk a fejlett Európához, ami azt jelenti, hogy kapcsolódunk kell a fejlett (ipari) világhoz és annak részévé kell válnunk.

A fejlett piacgazdaságokat a nagyméretű specializáció és kooperáció jellemzi, amely gazdasági fejlődésük gyorsítója, motorja. Egy kis, nyitott gazdaságú ország számára – amilyen Magyarország is – pedig döntő fontosságú a nemzetközi munkamegosztásban való részvétel (kényszerűségi és ésszerűségi-hatékonysági okokból egyaránt). A „kisország-lét” a nagy országokétól lényegesen eltérő mozgásteret, gazdaságpolitikai prioritásokat-racionalitásokat, célokat, fejlődési sajátosságokat jelent: egy kis ország nem fejlesztheti a gazdaság minden szektorát, mert ezzel elapózza fejlesztési forrásait, s így konzerválja elmaradását. Egy kis országnak ezért tudományosan megalapozott gazdaságpolitikára van szüksége, mert csak átgondolt,

tudatos, összehangolt (harmonizált) külgazdaság- és struktúrapolitikával érhet el eredményt a nemzetközi piacokon. Az ország külgazdasági stratégiája csak akkor lehet sikeres, ha megfelel a nemzetközi gazdasági, technikai fejlődés fő irányainak, alkalmazkodni képes a világgazdasági környezet változásaihoz, és ha a gazdaság fejlettségi szintje, irányítási rendszere (cél- és eszközrendszer, intézményi rendszer) közvetíteni képes ezeket az igényeket. A világgazdasági nyitás tehát azt jelenti, hogy *a már meglévő gazdasági nyitottsághoz társul a gazdaságpolitikai nyitottság is.*

A világgazdasági nyitás azonban nem egyszerűen azt jelenti, hogy a fejlett piacgazdaságú országokkal (azok cégeivel) erősítjük kapcsolatainkat (tehát nem egyszerűen külgazdasági reorientációról van szó). *A világgazdasági nyitás lényege, hogy a magyar gazdaság képes legyen befogadni a világgazdasági verseny mechanizmusait, szabályozóit, ösztönzőit, törvényeit, követelményeit (ezt azonban csak működő piacgazdaságként teheti meg), és így válhat a világgazdaság integráns részévé.* A nyitáshoz tartozik a gazdaság liberalizálása, hogy az ország ne csak az áruk és szolgáltatások, hanem a műszaki és gazdasági ismeretek, az információk, a tőke és a munkaerő áramlására (áramoltatására) és befogadására is képessé váljon.

A világgazdasági nyitás alkalmazkodást is jelent. A világgazdasági alkalmazkodásnak különböző – társadalmi, politikai, gazdasági, strukturális – hatásai, összetevői vannak.

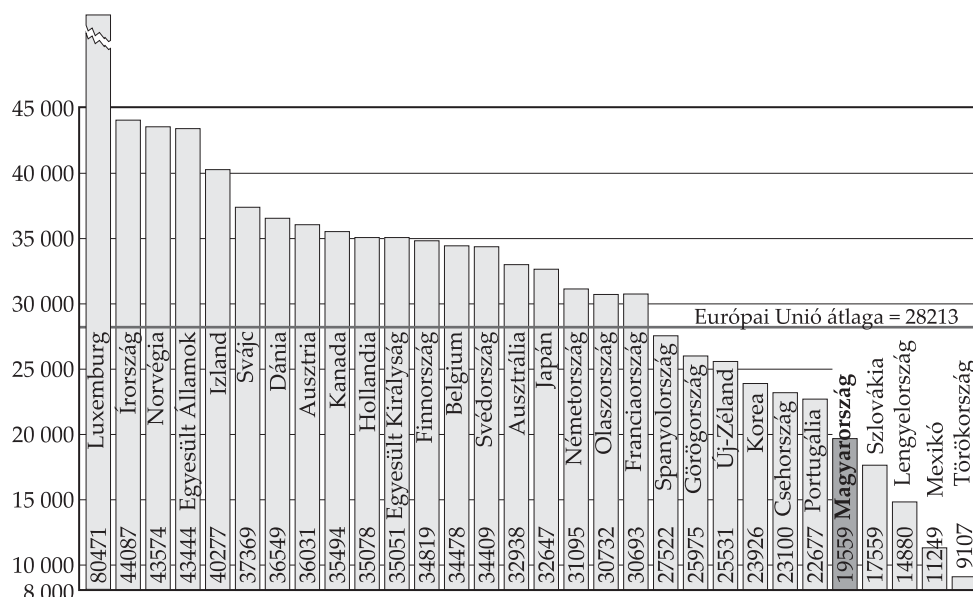
3. HOGYAN REAGÁLT A MAGYAR KÜLGAZDASÁG A VILÁGGAZDASÁGI VÁLTOZÁSOKRA?

A magyar gazdaság makroszerkezete nem mutat lényeges eltérést a fejlett országokéhoz viszonyítva. A szolgáltatások súlya 65–68% közötti, és örömteli az üzleti szolgáltatások növekvő súlya. Az ipar aránya kb. 28–30%, ezen belül a feldolgozóipar kiemelkedő súlyú, és a gép- és az elektrotechnikai ipar bír magas részesedéssel, amely a technológia- és tudásigényesség felé való elmozdulást mutatja. A mezőgazdaság súlya folyamatosan csökken, 2006-ra már 5% alá süllyedt az aránya. *Ez a szerkezet azonban nem feltétlenül jelenti az ország strukturális versenyképességét.* A magyar gazdaság szerkezete látszólag tehát fejlett: a gépipar, a feldolgozóipar növekedése azt a képzetet keltheti, hogy fejlettek vagyunk. Mélyebben vizsgálva azonban a változásokat egyértelművé válik, hogy az alágazati, illetve termékszinten már korántsem ilyen szép a kép. A magyar termelés – néhány ténylegesen vezető termék kivételével – általában a világlejlődés mögötti közvetlen szakaszban van. Fontos azt is látnunk, hogy ezek a termékek általában nem hazai szellemi és termelési bázison alapulnak.

Folyamatosan növekszik a GDP, és az egy főre jutó GDP mutatójában is egyre jobban állunk (lásd 1. ábra).

Magyarország az 1960-as évek elején a világkereskedelem közel 0,8%-át, az 1970-es években 0,5%-át adta, majd tovább csökkent országunk részaránya. A mélypont 1993-ban volt, amikor a magyar kivitel a világexport alig 0,24%-át tette ki (ek-

1. ábra. Az egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson 2004-ben az OECD-országokban

Forrás: International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2007. www.imf.org (2007. június 28.)

kor a magyar kivitel 9 Mrd USD alatt volt), illetve a világkereskedelmi részesedésünk 0,28% volt. Ezt követően a magyar kivitel és behozatal is dinamikusan bővült, 1993 és 2005 között többszörösére. 2006-ban az import 75,7 Mrd USD-ra (ez a GDP 67,7%-a), míg az export 73,3 Mrd USD-ra nőtt (ez a GDP 65,5%-a), s ezzel Magyarország részaránya a világkereskedelemben 0,62%-ra emelkedett. Tehát 13 év alatt nyolcszorosára nőtt a magyar kivitel. Kevés ország mutatott fel ehhez fogható fordulatot. Ma elmondhatjuk, hogy hazánk adja a világ népességének 1,6 ezrelékét, a világtermelés bő 2 ezrelékét s áruexportjának 6 ezrelékét. Magyarország mégis Európa legérzékenyebb, legsebezhetőbb országai közé tartozik, és a globális kapcsolatrendszer viszonylag kis jelentőségű szereplője.

Gazdaságstratégiai szempontból ezért evidencia, hogy a magyar gazdaság fejlődése csak exportorientáltan valósulhat meg. Az export a gazdasági növekedés húzóereje, javítja a foglalkoztatási helyzetet, jövedelemnövelő hatású. Külgazdaság-érzékeny országban az exportnövekedés meghaladja a GDP-növekedést: az exportdinamika a modernizáció előfeltétele. A komparatív és kompetitív előnyök kihasználása révén az ország az optimális nyitottság felé közelíthet. Magyarország 1990 és 2005 között sikereket ért el a külgazdaság területén. Páratlanul rövid időszak alatt sikerült megvalósítani a világgazdasági nyitást, a külgazdaság liberalizálását és szervezeti decentralizálását, a külgazdasági súlypontváltást (lásd 1. táblázat).

1. táblázat. Magyarország részesedése a világ export-, illetve importforgalmában 2005-ben (Mrd USD, illetve %)

Világexport			Rangsor	Világimport		
érték (milliárd USD)	részesedés (%)	ország		ország	érték (milliárd USD)	részesedés (%)
971	9,30	Németország	1.	USA	1733	16,10
904	8,70	USA	2.	Németország	774	7,20
762	7,30	Kína	3.	Kína	660	6,10
596	5,70	Japán	4.	Japán	516	4,80
459	4,40	Franciaország	5.	Egyesült Királyság	501	4,70
401	3,90	Hollandia	6.	Franciaország	496	4,60
378	3,60	Egyesült Királyság	7.	Olaszország	380	3,50
			
62	0,61	Magyarország	36. 31.	Magyarország	66	0,63

Forrás: WTO, KSH.

Az eredmény szép, különösen akkor, ha tudjuk, hogy több régi EU-tagot is megelőztünk (pl. Görögországot, Portugáliát). A külkereskedelmi forgalom cserearányai azonban szinte minden évben romlottak. 2005-ben az export árindex 100,6%-ra, míg az import (deviza)árindex 102,8%-ra nőtt. Ebből következően a cserearány mutató 97,8%. A romlás alapvető oka az energiahordozók világpiaci árának növekedése.

A kelet-közép európai térség exportja gyakorlatilag minden országban bővül, tehát a magyar eredmény a régióban jó, de nem kiemelkedő. Mi lehet a gyors növekedés mögött? Egyrészt a kialakuló piacgazdaság lendülete, másrészt a külkereskedelmi reorientáció, a nyugati piacgazdaságok felé fordulás, ennek részeként az EU-kapcsolatok javulása (társulási megállapodás, majd a csatlakozás lehetőségének növekedést gyorsító hatása), az EU-taggyá válás. Három és fél év tapasztalatainak ismeretében elmondhatjuk, hogy az új EU-tagok a vártnál gyorsabban és hatékonyabban épültek be az integrációba, de kivitelünk nem csak ebben a relációban nőtt. Érdekes megfigyelni, hogy az új tagok egymás közötti forgalma gyorsabban bővült, mint az EU-15 országaival. Mindezek ellenére exportunk lényegesen elmarad a hozzáink hasonló méretű régebbi EU-tagállamok (pl. Belgium, Ausztria, Svédország) vonatkozó adatától.

A világgazdasági nyitás elengedhetetlen eleme a külgazdasági orientációváltás, ami a korábbi kényszeralkalmazkodás (KGST) helyett a kölcsönös érdekeken alapuló gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok kialakítását, integrációs törekvéseink újragondolását

2. táblázat. A külkereskedelmi forgalom és annak megoszlása országcsoportok szerint, 2006 (folyó áron, millió USD)

Országcsoport	Behozatal		Kivitel	
	millió USD	megoszlás (%)	millió USD	megoszlás (%)
Európai Unió (EU-25)	51 234	67,6	54 321	74,1
Európai Unió kívüli országok	24 505	32,4	19 020	25,9
Ezen belül:				
EU-15	42 998	56,8	44 768	61,0
Új EU-tagok	8 237	10,9	9 552	13,0
Ázsiai országok	12 085	16,0	3 907	5,4
Amerikai országok	1 618	2,1	2 508	3,4
Egyéb	10 801	14,2	12 605	17,2
Összesen	75 739	100,0	73 340	100,0

Forrás: www.ksh.hu (2007. június 28.)

jelenti. Nyitási politikánk sikerét elősegíti a világgazdasági konjunktúra, és mivel Nyugat-Európához kötöttük sorsunkat, fellendülésünk függ az ő fellendülésüktől. A magyar külgazdaság fejlesztésének motorja az EU-tagsággal kialakuló együttműködés. (Lásd 2. táblázat.)

Nézzük meg részletesebben a fontosabb partnereket! A magyar export 10 legfontosabb célországára 2006-ban: Németország (29%), Ausztria, Olaszország, Franciaország, Egyesült Királyság, Románia, Hollandia, Lengyelország, Spanyolország, Egyesült Államok. (Közülük 8 EU-tag, de kilencedikként már ide számíthatjuk Romániát is.)

A magyar import 10 legfontosabb forrásországa 2006-ban: Németország (27%), Oroszország, Ausztria, Kína, Olaszország, Franciaország, Hollandia, Lengyelország, Japán, Csehország. (Közülük 7 EU-tag.)

A külkereskedelem relációs szerkezetét tekintve az első és a második körös szomszédok (vagyis a közvetlen szomszédok és a szomszédok szomszéd országai) szerepe kiemelkedő. Egy kb. 1000–1500 kilométer sugarú körben realizálódik a magyar külkereskedelem csaknem 90%-a, tehát a földrajzi közelség (régió orientáltság) szerepe kiemelkedő a külgazdasági kapcsolatokban. A legfontosabb kereskedelmi partnereink az EU-országokból kerülnek ki, amely tagságunk, illetve közelségük miatt természetes. Az export oldali EU-súly azonban kissé már túldimenzionált, és ez is függési helyzetet jelent. A nem EU-partnerek között export, illetve import oldalon lényeges eltérés van: míg az export oldalon Románia (amely 2007-től EU-tag) és az USA tartoznak a lényeges partnerek közé, addig az import oldalon Oroszország, Kína és Japán.

3. táblázat. A külkereskedelmi forgalom megoszlása árucsoportok szerint 2000-ben és 2006-ban

Árucsoport	Export megoszlása (%)		Import megoszlása (%)	
	2000	2006	2000	2006
Élelmiszer, ital, dohány	7	6	3	4
Nyersanyagok	2	2	2	2
Energiahordozók	2	2	8	11
Feldolgozott termékek	29	28	34	33
Gépek és szállítóeszközök	60	62	51	50
Összesen	100	100	100	100

Forrás: KSH.

Az erősen koncentrált exportpiac³ lényeges kockázati tényező a magyar külkereskedelemben. Biztató jel az elmúlt években erősen bővülő orosz és ukrán kivitel, de több területen (pl. arab világ, Latin-Amerika) piacot veszítettünk, és erőfeszítéseink ellenére sem sikerült növelni kivitelünket az ázsiai régióba.

A külkereskedelem áruszerkezete már kialakultnak tűnik, nem sokat változott az elmúlt években (lásd 3. táblázat). Az eddigiek azt mutatják, hogy a magyar külkereskedelem meglepően jó eredményt ért el. A kivitel kb. 90%-a ipari termék, és a korszerű gépek és szállító eszközök aránya meghaladja a 60%-ot. Ez nemzetközi összehasonlításban is jó arány. A kedvező ipari adatokkal szemben sajnos csökkenő a mezőgazdasági versenyképessége, ezért az ágazat kiviteli mutatói romlanak.

Megállapítható, hogy az export erősen függ az importtól: az elmúlt évek dinamikus exportnövekedése mögött az import lényeges bővülése áll, ami komoly egyensúlyi problémákra utal. (Az egyensúlytalanságot a kettő dinamikájának különbsége okozza: az export bővülése ugyan évek óta meghaladja az importét, azonban még mindig több az import, mint az export. Ez történelmi okokra vezethető vissza: a 1990-es évek közepéig jelentősen magasabb volt az import /a modernizáció alapja/, és az azt követő évek gazdaságpolitikai hullámszámai sem egyértelműen az export-import olló záródását kényszerítették ki.) Fontos azt is megjegyezni, hogy az erőteljesen bővülő külkereskedelem legfőbb szereplőivé a hazánkban megtelepült külföldi tulajdonú cégek váltak: a külkereskedelmi forgalom kb. 73–75%-a kötődik hozzájuk. A hazai külkereskedelem jelentős hányada (kb. 40%-a) a nemzetközi nagyvállalatok vállalatközi kereskedelme. A hazai kis- és közepes méretű vállalatok exportképessége alacsony szintű, az összexport kevesebb mint 10%-át adják. Igaz, mint beszállítók termékeik közvetetten exportra kerülnek, azonban a beszállító ipar fejlődése még nem érte el a kívánatos szintet.

Ezek a tények felhívják a figyelmet arra, hogy a kis, nyitott gazdaságú, exportfüggő magyar gazdaság teljesítménye erőteljesen kötődik a hazánkban tevékenyke-

³ Lásd BOTOS BALÁZS: i. m. p. 10–11.

dó nagy nemzetközi vállalatokhoz. Ezen cégek megtartása, fejlesztéseikhez megfelelő környezet biztosítása elengedhetetlen. Sőt, több más cég bevonása is fontos lenne, hogy függésünk csökkenjen a már itt levőktől.

A magyar gazdaságpolitika mozgásterét szűkítő körülmény az ország adósságállománya. A korábban felvett hitelek kamatainak, illetve törlesztőrészeleteinek fizetése miatt a külgazdaság-politikával szemben támasztott alapvető követelmény, hogy az adósság finanszírozásához szükséges források rendelkezésre álljanak, vagyis az ország likviditása – hitel- és fizetőképessége – megmaradjon.

E tényezők szükségszerűvé teszik a külföldi működő tőke (külső erőforrás) minél nagyobb mértékű bevonását a gazdaságfejlesztési stratégiába, továbbá a régóta áhított gazdasági szerkezetátalakítás, a nemzetközi munkamegosztásba való intenzívebb bekapcsolódásunk és a fejlett ipari országoktól való elmaradásunk megállítása és jövőbeli felzárkózásunk is elképzelhetetlen e tőke nélkül.

A külföldi működő tőke elvileg 1972-től jöhet Magyarországra, azonban csak a tőkeimporttal kapcsolatos 1988–89. évi törvényi változások után kezdte el lényegesebb mértékben hazánkat választani célul. A rendszerváltást követő időszak egyik sikertörténetévé éppen a külföldi működő tőke beáramlása vált: 2006 végére 62 Mrd EUR volt a tőkeimport (becsült adat). A régiókban egyedül Lengyelországba áramlott több tőke (ez a nagy belső piac miatt érthető), az egy főre jutó mutatókat nézve (2005. évi adatok) azonban egyértelműen a legjobbak vagyunk a régióban (Magyarország 5133 EUR/fő, Csehország 4932 EUR/fő, Szlovákia 2414 EUR/fő, míg Lengyelország 1835 EUR/fő)⁴.

A befektetők számára kedvelt terep Magyarország: a befektetések többsége az EU-országokból érkezik (Németország, Hollandia, Ausztria, Franciaország, Egyesült Királyság, Olaszország), de magas az USA-beli és növekvő az ázsiai tőke (Japán, Kína, Dél-Korea) súlya is. Az elmúlt időszak jellemzője, hogy az újabb befektetések általában magas technikai színvonalat képviselnek, nagy hozzáadott értéket termelnek, koncentrálnak a kutatás-fejlesztésre, az innovációkra, illetve erősítik hazánk logisztikai központ szerepét. A külföldi befektetések az iparban a járműgyártást (11%), a villamos gépgyártást (9%), a vegyipart (6%) preferálják, míg a szolgáltatási területen az ingatlanügyleteket (12%), a kereskedelmet (11%), a pénzügyi tevékenységet (10%) és a szállítás-távközlés (10%) ágazatokat részesítik előnyben. A mezőgazdaság aránya 1% alatti. (Megjegyzést érdemel, hogy az 1990-es években a bérmunka jellegű, összeszerelő tevékenységek voltak többségben, és bár még most is fontos a szerepük, azonban minőségi elmozdulás történt a befektetések orientációjában. Az elmúlt évek tapasztalatai szerint – számos pozitív hatása ellenére – a magyar gazdaság gondjait azonban nem oldotta meg a külföldi működő tőke.)

Az itt bemutatott adatokból nem derül ki, de a részletesebb számok azt mutatják, hogy 2004-ig *az újra befektetett jövedelem volt a motorja a tőke beáramlásának*. Ez azt jelenti, hogy a már itt levő tőke elégedett a körülményekkel, az eredményekkel, meg-

⁴ Forrás: UNCTAD-adatokból saját számítás. Megjegyzést érdemel azonban, hogy az egy főre jutó működőtőke-beáramlásnak (FDI) mint mutatónak nincs lényeges gazdasági tartalma.

találták számításaikat, bíznak a jövőben. Ez tehát bizalmi indexként is figyelembe vehető. (2005-ben már nem volt ilyen szép az eredmény: lehet, hogy ez a bizalmi válság jele?) Különböző elemzések, vizsgálatok szerint Magyarország vonzó célpont. Az Ernst and Young kutatása azt mutatja, hogy a nemzetközi vállalatvezetők véleménye szerint a világ legvonzóbb befektetési területei között Magyarország a 10. (Európában az 5.), de közvetlen régiókból megelőz minket Lengyelország és – a jövőbeni trendekben – Csehország is. Az AT Kearney tanácsadó cég FDI-vonzási indexe (a világ ezer legnagyobb vállalata felső vezetőinek véleménye alapján) 2005 decemberében Magyarországot a 11. helyre rangsorolta.

A tényezők, amelyekért érdemes Magyarországon beruházni, a következők:

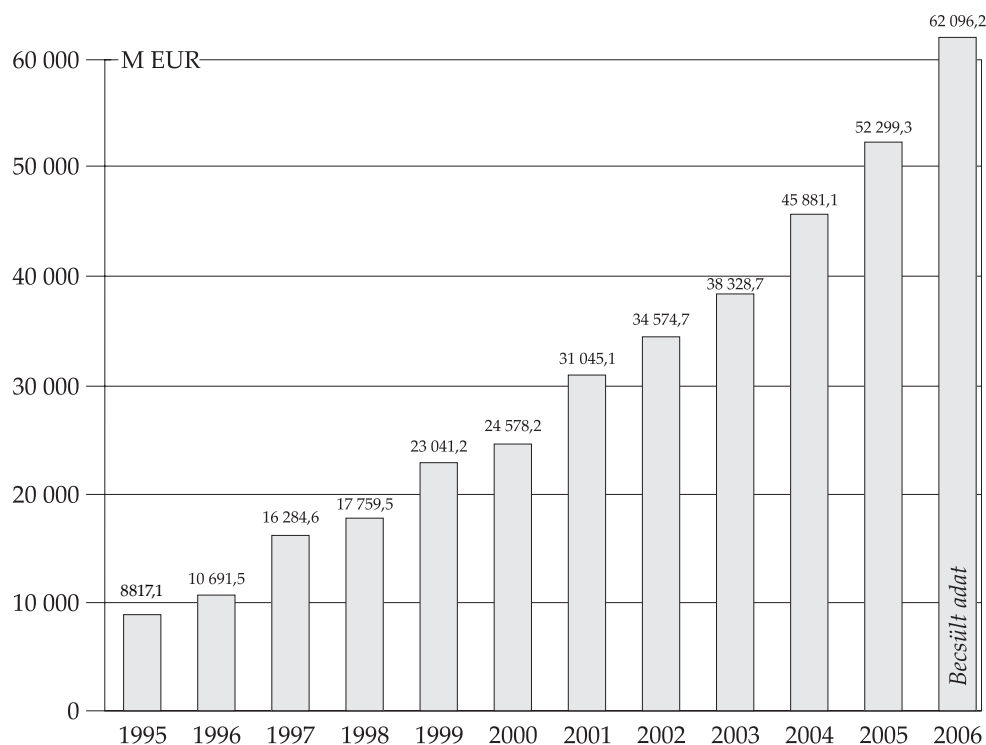
- stabil gazdasági és pénzügyi háttér, világos piaci viszonyok;
- jó földrajzi fekvés;
- Budapest pénzügyi, kereskedelmi, szolgáltatási, kulturális központ;
- könnyen motiválható szakképzett munkaerő;
- a gazdaság függetlensége a politikától;
- Magyarország jó imázsa;
- EU-tagság;
- jól fejlődő telekommunikáció ;
- alacsony társasági adó;
- megőrzött korábbi gazdasági kapcsolatok a térség más országaival;
- a pénzügyi szolgáltatások magas színvonala;
- a régióban kiemelkedő színvonalú infrastruktúra és közlekedés;
- a multinacionális vállalatok szervezett érdekvédelme;
- homogén lakosság;
- beruházásvédelem;
- a háttéripár fejlesztése, viszonylagos fejlettsége.

A pozitív megítélés ellenére hazánk nemzetközi versenyképessége kismértékben romlott: 2004-ben a 42., 2005-ben a 37., míg 2006 tavaszán a 41. helyre kerültünk a svájci IMD által összeállított globális versenyképességi rangsorban. Az IMD felmérése 61 ország versenyképességét vizsgálja 312 mutató alapján. Magyarország helyzetének romlását a növekvő költségvetési hiány és államadósság mellett a foglalkoztatási mutatók romlása is befolyásolta.

A külföldiek magyarországi közvetlen tőkebefektetés-állományának alakulását a 2. ábra mutatja.

A világgazdaságban jelentkező globalizáció eredménye, hogy nemcsak hozzánk jön a tőke, hanem a magyar tőke is elindult a külföld felé. A tőkeáramlás nem áll meg a határainknál, mert a magyar befektetők is egyre inkább érdeklődnek a külföldi lehetőségek iránt. Ha komolyan vesszük a világgazdasági nyitást, ha integrálódni akarunk a világgazdaságba, be kell látnunk, hogy a befektetések terén nincs egyirányú utca. 2006 őszéig több mint 7,5 Mrd EUR magyar tőke ment külföldre. Ezzel Magyarország vezet a régióban mint tőkeexportőr. A fő befektetési célpontok

2. ábra. A nem rezidensek magyarországi közvetlen tőkebefektetés-állományának alakulása

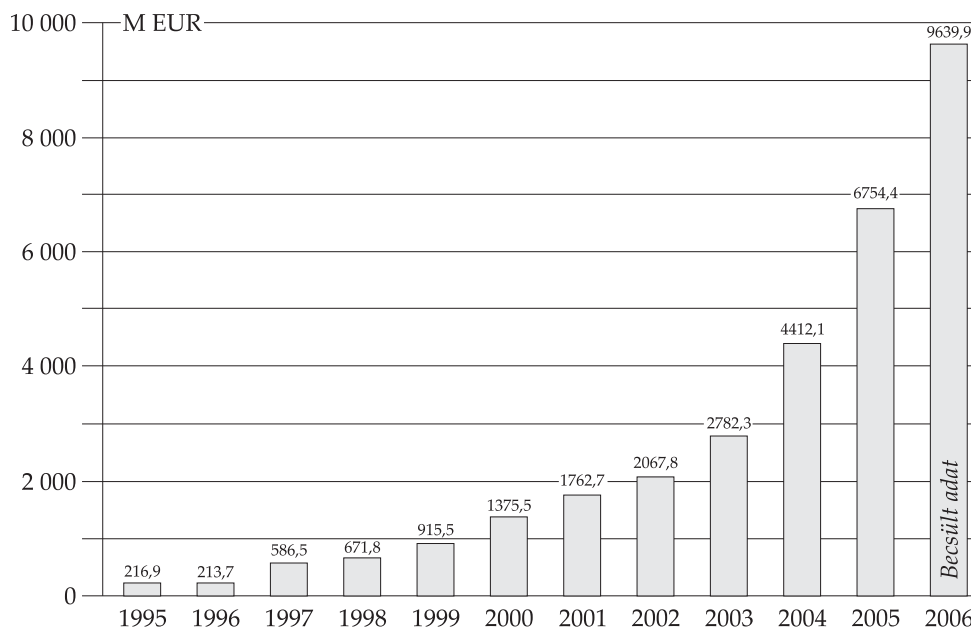
Forrás: MNB, www.mnb.hu (2007. június 28.)

Megjegyzés: az új módszertan szerint tartalmazza az anyavállalatok által nyújtott hiteleket és az újra befektetett profitokat, egyéb tőke nélkül.

közvetlen régiókban található: Szlovákia, Horvátország, Románia, Bulgária, Macedónia, Ukrajna, Oroszország, de irányul tőke az EU fejlettebb tagországába is (pl. Hollandia). A tőke kivétel többsége néhány nagyvállalathoz kötődik (pl. MOL, OTP, Richter, Magyar Telecom – bár ez utóbbi többségi német tulajdonban van), amelyek regionális szerepre törnek. Az elmúlt években a kis- és középvállalatok tőke kivitele is megnőtt, elsősorban a határon túli magyarok lakta területek irányába. A magyar gazdaságpolitika támogatja a hazai cégek regionális nemzetközi vállalattá válását, mert a terjeszkedés intenzívebbé teszi a gazdasági kapcsolatokat, lehetővé teszi a magyar kivitel növelését és javítja a határainkon túl élő magyar nemzetiségek gazdasági lehetőségeit is. A 3. ábra erre vonatkozóan mutat adatokat.

A világgazdasági nyitásnak azonban ára van. A (gyakorlatilag) korlátozás nélküli verseny a hazai termelők egy részét kiszorítja a piacról. A szerkezeti átalakítás fájdalmas folyamat, mert a nem gazdaságos termelési tevékenységek felszámolása hagyományos szakmák és foglalkozások megszűntével jár. Ennek következménye a magas munkanélküliség és az infláció. Magyarország, a magyar gazdaság már

3. ábra. A magyarok külföldi közvetlen tőkebefektetés-állományának alakulása

Forrás: Közvetlen tőkebefektetés statisztika, Magyarország, 1995–2005. 2007. április. 31. p. www.mnb.hu (2007. június 28.)

Megjegyzés: az adatok a kereszttulajdonlás elszámolását nettó módon foglalják magukban. (A 2006. évi adatok az újra befektetett jövedelem értékére becslést tartalmaznak.)

elkezdte fizetni ezt az árat, bízva abban, hogy ezt modernizáció, kibontakozás, fellendülés fogja követni.

Botos Balázs megfogalmazta a magyar külkereskedelem néhány kockázati tényezőjét (melyek részben egybeesnek az általam is bemutatottakkal)⁵:

- az exportvolumen relatíve alacsony;
- az exportpiac erősen koncentrált;
- a magyar tulajdonú exportbázis gyenge;
- a munkahely-teremtési kényszer alacsony;
- az árfolyamkockázat magas;
- a szektorális egyenlőtlenség nagy.

⁵ Lásd BOTOS BALÁZS: i. m. 6. p.

4. A VILÁGGAZDASÁGI HATÁSOK JAVUNKRA FORDÍTÁSA, GAZDASÁGDIPLOMÁCIAI LÉPÉSEK

A rendszerváltást követő években a gazdaságdiplomácia is sikeres volt. Az 1990-es évek kiemelkedő eredménye volt az EK/EU társulási viszony-megállapodás, az EFTA-val és a CEFTA-val kötött szabadkereskedelmi megállapodások, melyek jelentősen bővítették a magyar gazdaság mozgásterét, javították termékeink piacra jutási feltételeit (az ipari termékek csaknem 90%-a kedvezőbb feltételekkel vált exportálhatóvá).

Magyarország 1999-ben csatlakozott a NATO-hoz. Ennek ugyan nincs közvetlen gazdasági hatása, de fontos jelzés külföldi tőke felé. Jelzés, amely bizonyítja, hogy Magyarország mind külpolitikai, mind gazdasági szempontból stabil, az országot a demokratikus jogállamiság, és a működő piacgazdaság jellemzi.

4.1. MAGYARORSZÁG ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ

2004. évi csatlakozásunk az Európai Unióhoz az ország történelmének egyik legnagyobb szabású vállalkozása. Hazánk EU-tagsága történelmi esély, mert az ország híján van a nyersanyagoknak, energiának, tőkének, modern technológiának, ezenkívül még a piaca is kicsi. Az exportorientált gazdasági stratégia, a tartós, uniós átlagot meghaladó növekedés igénye szükségszerűvé tett ezért egy olyan nagyobb gazdasági térséghez való csatlakozást, amely segíti céljaink megvalósítását. A kis, nyitott gazdaságú országnak, ha nincs valamilyen speciális, mások által nem birtokolt előnye, csatlakoznia kell másokhoz. A „kompország-lét” ezzel jár. Magyarország számára geopolitikai okok miatt az Európai Unió számít „kikötőnek”. Fontos látnunk azt is, hogy a földrajzi közelségen túl történelmi, kulturális kapcsolatok is összekötik az EU tagállamait. Az uniós csatlakozás gazdasági hatásai nagy fontosságúak: kereskedelemteremtő és -terelő hatása lényeges, de tőketerelő hatása is kiemelkedő. Az Unió vált legfontosabb kereskedelmi partnerünké (bár a klasszikus értelemben vett külkereskedelem az EU-n kívüli térségre korlátozódik) és a legfontosabb tőke-exportőrünké is. Az EU-tagság bizonyos védelmet is jelent a globalizáció nemkívánatos hatásaival szemben: másként léphet fel egy 10 milliós nemzet, mint egy 450 milliós közösség a világgpiaci versenyben, vitákban (pl. a WTO-tárgyalásokon, avagy a „Tokaji” márkanev védelmében).

Az EU-csatlakozás fontos eredménye az a lehetőség, amely az EU felzárkóztatási politikájának eredményeként példátlan mértékű pénzügyi támogatást tesz elérhetővé (2007 és 2013 között nettó 24 Mrd EUR fejlesztési támogatás jöhet az országba). Részt veszünk az EU döntéshozatali mechanizmusaiban, vagyis az esetenként a nemzeti érdekeiket a közösségiek elé helyező európai hatalmakkal szemben összefogással eredményeket lehet elérni. Az EU különböző mechanizmusai közvetetten befolyásolják a nemzeti külgazdasági stratégiát. Így az egységes (belső) piac szabályozása a tagállamok közötti kereskedelmet erősíti, míg a regionális politika CBC-programja a társadalmi-kulturális kohézió mellett a kereskedelmet is erősíti a határ

menti régiókban. Továbbá a csatlakozás révén a határainkon kívül maradó magyarság szervezesebb bekapcsolódására is lehetőség nyílik (különösen igaz ez Románia 2007 évi csatlakozását követően).

A csatlakozás előnyeinek kihasználhatósága az ország felkészülésétől (is) függ. Elemi érdekünk azonban stabil és bővülő kapcsolatot fenntartani további partnereinkkel is: intenzív regionális együttműködés kialakítása a kelet-közép-európai térség államaival s a kapcsolatok fejlesztése a tengerentúli fejlett országokkal (USA és az ázsiai országok).

AZ EU-csatlakozás eredményeként megváltozott a magyar külgazdaságpolitika mozgásteret: a kereskedelempolitika a Közösség legrégebbi közös politikája, és a csatlakozás során ezen a téren nem volt módunk derogációt kérni: a közös kereskedelempolitika minden elemét át kellett venni. Igaz, ez egy folyamat volt: 1992. március 1-jén lépett ideiglenesen életbe a társulási megállapodás kereskedelmi fejezete, amely kötelezővé tette a közösségi elvek és szabályok átvételét. A taggá válás azt jelentette, hogy az EU-n belüli szállítások már belkereskedelemnek számítanak (erre az egységes belső piac szabályrendszere a mérvadó), át kellett vennünk a Közösség külső kapcsolati rendszerét, megállapodásait. Tehát a magyar külgazdaságpolitika mozgásteret szűkült, több területen teljesen meg is szűnt.

A két és fél év tapasztalatai alapján azt mondhatjuk, hogy a helyzet a várakozásoknak megfelelően alakult: „jobb annál, mint amitől sokan féltek, de nem annyira jó, mint amilyen lehetne. A tagság, illetve az egyesített Európa előnyeit még korántsem használtuk ki a lehetséges mértékben.”⁶

Az elmúlt évtizedekben Magyarország gyakorlatilag minden nemzetközi gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi szervezethez csatlakozott.

4.2. MAGYARORSZÁG ÉS AZ OECD⁷

Az OECD-vel kialakított kapcsolat szerves része annak a történelmi folyamatnak, amelyet a magyar külgazdaság súlypont- és modellváltása jelent. A magyar külkereskedelmi forgalom csaknem 80%-a a világtermelés kétharmadát adó OECD-

⁶ BOTOS BALÁZS: i. m. 16. p.

⁷ OECD – Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet. Alapokmányát 1960. december 14-én 18 nyugat-európai ország (Ausztria, Belgium, Dánia, Franciaország, Görögország, Hollandia, Izland, Írország, Luxemburg, Nagy-Britannia, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svájc, Svédország, Törökország), valamint az Amerikai Egyesült Államok és Kanada írta alá. A későbbiekben csatlakozott a szervezethez Japán (1964), Finnország (1969), Ausztrália (1971), Új-Zéland (1973), Mexikó (1994), Csehország (1995), Magyarország (1996), Lengyelország (1996), Koreai Köztársaság (1996), Szlovákia (2000). Az alapítók célja az együttműködés fejlesztése volt, a lehető legmagasabb gazdasági növekedés és foglalkoztatás elérése, az egyensúly megtartása mellett. Az OECD a fejlett piacgazdaságú országok együttműködési fóruma. A szervezet határozatait és javaslatait – formális hatalom híján – nem képes végrehajtani, ezért elsősorban tanácsadó szerepet lát el, felméréseket, tanulmányokat készít, s fórumot teremt a fejlett országoknak. Legfőbb döntéshozó szerve a Tanács, amelyben valamennyi tagország kormánya képviselteti magát. A Tanács munkáját 14 tagú

országokkal realizálódik, ezért is volt szükség a kapcsolatok felvételére. Az együttműködés lehetőséget nyújt arra, hogy a magyar gazdaság felgyorsítsa az OECD-országok társadalmi-gazdasági környezetéhez, struktúrájához való alkalmazkodásának folyamatát.

Magyarország 1989-ben kezdeményezte a kapcsolatok felvételét az OECD-vel, 1993 decemberében a kormány benyújtotta csatlakozási kérelmét. 1994 nyarán az OECD-tagországok miniszteri értekezlete döntött a csatlakozási tárgyalások megindításáról. A csatlakozás alapfeltétele a működő, versenyképes piacgazdaság, a plurális demokrácia, az emberi jogok tiszteletben tartása, továbbá a jelölt országnak teljes egészében el kell fogadnia az OECD-t 1960-ban létrehozó nemzetközi konvenciót, valamint az azután megszületett határozatok és ajánlások többségét. A csatlakozás alapvető feltétele a forint IMF-konvertibilitása, a közvetlen külföldi befektetések és az adózási rendszer OECD-konformitása. Egy országtanulmány rámutatott, hogy Magyarország teljesíti a csatlakozás alapfeltételeit, illetve azokat rövid időn belül képes teljesíteni, így a magyar gazdasági szabályozás és gyakorlat alapjaiban megfelel az OECD ajánlásainak és elvárásainak.

A csatlakozásról szóló okmányt 1996. március 29-én írta alá a magyar ipari és kereskedelmi miniszter, s 1996. május 7-én váltunk az OECD 27. teljes jogú tagjává, amikor parlamenti megerősítést követően a csatlakozási dokumentumokat letétbe helyezték a francia kormánynál.

Az OECD-tagságból közvetlen anyagi előnye nem származik az országnak, hiszen a szervezet nem nyújt hiteleket, segélyeket. A közvetett haszon azonban óriási. Könnyebbé válik a hitelfelvétel, az OECD-tagországok szinte automatikusan a „jó adós” kategóriába kerülnek, javult az ország hitelkockázati minősítése. Ehhez kapcsolódik, hogy az ország kedvezőbb feltételekkel bocsáthat ki kötvényt, hozhat forgalomba értékpapírt. További közvetett előny, hogy az OECD információs csatornaként is működik, s páratlan információs bázist nyújt: közvetlen ismeretekhez juthatunk a világgazdaságról, a világkereskedelem alakulásáról. Az OECD a világgazdaság stratégiai döntés-előkészítő szervezete, itt folyik a fejlett ipari országok gazdaságpolitikájának harmonizálása, s 1996 májusától mi is részt veszünk ebben a munkában.

4.3. MAGYARORSZÁG ÉS A GATT/WTO

A magyar külgazdasági diplomácia a kezdetektől figyelemmel kísérte a GATT tevékenységét, de csak a 1960-as években a Kelet–Nyugat között bekövetkezett enyhülés eredményezte a kapcsolatok felvételét. 1966-tól hazánk megfigyelői státuszt kapott, s mélyebben megismerkedett a GATT tevékenységével, eredményeivel. Az 1968-as új gazdasági mechanizmus felértékelte a külgazdasági tevékenységet, s a nemzetközi kereskedelembe való bekapcsolódásunk igényelte a GATT-csatlakozást. 1969-ben

végrehajtó bizottság segíti, amelynek állandó tagja a 7 legfejlettebb ország (G7), a hét másik tagot pedig rotációs módszerrel választják a tagországok közül. A szervezet központja Párizsban van.

Magyarország benyújtotta a csatlakozási kérelmét. A GATT Tanács elfogadta, hogy Magyarország a reformok eredményeként aktív vámpolitikát kíván folytatni a piacgazdaságú országokkal, s így igényt tart azon vámkoncessziókra, amelyeket a GATT szerződő felei egymásnak nyújtanak; viszonzásul hazánk felajánlotta a vámok lényeges csökkentését. 1973 szeptemberére a támogatók száma meghaladta a GATT-országok kétharmadát, így hazánk a GATT 82. szerződő felévé vált. Megjegyzendő azonban, hogy több ország nem támogatta GATT-csatlakozásunkat, pl. az Egyesült Államok külön jegyzőkönyvben deklarálta, hogy nem kívánja megadni hazánknek a legnagyobb kedvezményes bánásmódot (csak 1978-tól adja meg).

Magyarország már aktívan részt vett az 1973-ban kezdődött Tokió-körtárgyaláson (1973–1979), majd különösen aktív szerepet játszott az uruguayi forduló tárgyalásain (1986–1993). 1995. január 1-jén életbe lépett az uruguayi forduló záróokmánya, s ezzel egyidejűleg megkezdte működését a WTO, vagyis a Kereskedelmi Világszervezet, amelynek Magyarország alapító tagja. A szervezet intézményi keretbe foglalja a nemzetközi kereskedelem szabályozórendszerét, magatartási kódexeit. 1995 és 2005 között hazánk nagyon kis számú vitarendezési ügyben volt érintett a WTO-ban.

GATT-csatlakozásunk, majd WTO-tagságunk egyértelműen segítette a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódásunkat, hozzájárult a hazai gazdaság liberalizációjához, a piacgazdaság kiépítéséhez.

4.4. MAGYARORSZÁG ÉS A NEMZETKÖZI PÉNZÜGYI INTÉZMÉNYEK

Az 1960-as években az új gazdasági mechanizmus bevezetését megelőző szakmai vitákban gyakran felvetődött, hogy be kellene lépniünk a Nemzetközi Valutaalapba (IMF) és a Világbankba (IBRD). A nemzetközi pénzügyi szervezetekhez való csatlakozás a reform egészét hatékonyabbá, gyorsabbá tehetné volna oly módon, hogy segíthette volna az importliberalizálást, s középtávon lehetővé tette volna a forint külső konvertibilitását. A pénzügyi szervezetek komoly hajlandóságot mutattak a tapogatózó magyar kísérletekre, azonban 1967-ben szovjet politikai nyomás következtében nem csatlakozhattunk az „imperialista” IMF-hez. A hetvenes évek végére, a nyolcvanas évek elejére egyértelművé vált, hogy Magyarországnak vissza kell integrálódnia a világpiacba, törekednie kell a nagyobb világgazdasági mozgástér megteremtésére, a piaci viszonyok erősítésére: ezeket a célokat segíthetik a nemzetközi pénzügyi intézmények.

4.4.1. Magyarország és a Nemzetközi Valutaalap

1981 őszén nyújtottuk be csatlakozási kérelmünket. Az IMF precedenst teremtett: az első jelentkező szocialista ország felvétele néhány hónap alatt megtörtént, s 1982 júniusában már alá is írták a belépési jegyzőkönyvet.

A Nemzetközi Valutaalapban meglévő tagságunk, az IMF-hitelek felvételével kapcsolatos gazdaságpolitikai változások, a teljesítménykritériumok egészséges irányban mozdították el az ország gazdaságát. Segítették a piacgazdasági átmene- tet, hozzájárultak a gazdaság átfogó modernizálásához, s erősítették a nemzetközi bizalmat hazánkkal szemben.

1982 és 1998 között Magyarország több hitelmegállapodást is kötött az IMF-fel (ezt követően nem vettünk fel hitelt). Ezek a megállapodások több szempontból is lényegesek. Egyrészt fontos a kedvezményes hitelkondíció, de ennél fontosabb, hogy az IMF-hitel „bizalmi tóké” jelent a nemzetközi pénzügyi világban. Javítja az ország nemzetközi pénzügyi megítélését, ha van ilyen megállapodása a Valuta- alappal, s előnyösebb feltételekkel, jobb körülmények között köthet hitelmegállapo- dásokat más pénzügyintézetekkel (Világbank, kereskedelmi bankok).

4.4.2. Magyarország és a Világbank-csoport

IMF-tagságunk azt is lehetővé tette, hogy a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (avagy Világbank, IBRD) tagjai legyünk 1982 júliusától. A Világbank hiteleket a fejlődő országoknak ad. A hitelezés célja az országok felzárkóztatása, a versenyké- pes piacgazdaság kialakítása, hogy a fejlődő országok hatékonyabban bekapcsolód- hassanak a nemzetközi kereskedelembe, munkamegosztásba. Az IMF-től eltérően a hiteleket konkrét célokra, projektekre nyújtják. Hitelt felvehet az állam, a központi bank és kormánygaranciával vállalatok is.

Az IBRD már az 1980-as években, tehát a szocialista időkben is komoly hiteleket nyújtott az országnak. Magyarország 1983 és 2000 között 51 szerződést kötött a Vi- lágbankkal. A programok a gazdaság átalakítását, modernizálását (pl. energiaracio- nalizálási program, közlekedési programok, ipari szerkezetátalakítási programok), a piacgazdaság kialakítását (pénzügyi rendszer korszerűsítése, emberierőforrás-fej- lesztés, adóigazgatás-fejlesztés, felsőoktatás átalakítása, nyugdíj- és egészségbizto- sítási programok) szolgálták. A Világbank szerint Magyarország jó kísérleti terep volt a bank számára az új, az átmeneti gazdaságokban is alkalmazható programok kipróbálására (például a bankrendszer átalakítása, a vállalatok privatizáció előtti feljavítása). A bank jelentős vállalkozása volt a 1980-as évek közepén – egy magyar projekt kapcsán – a társfinanszírozási rendszer bevezetése.

1999 tavaszán a Világbank szakemberei jelezték, hogy Magyarország OECD-tag- sága, fejlettségi szintje, EU-integrációs törekvése kizár minket az általuk nyújtott hitelekhez való hozzáférési körből, így 2001-től nem kapunk új hiteleket.

Magyarország csatlakozott a Világbank-csoporthoz tartozó többi szervezethez is. 1985-ben lett a *Nemzetközi Pénzügyi Társaság* (IFC) tagja, szintén 1985-ben „donor országgént” csatlakozott a *Nemzetközi Fejlesztési Társuláshoz* (IDA), majd 1987-től va- gyunk tagjai a *Nemzetközi Beruházásvédelmi Ügynökségnek* (MIGA).

4.4.3. Magyarország és az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank

Magyarország alapítója az 1991-ben létrehozott Európai Újjáépítési és Fejlesztési Banknak (EBRD), közismert nevén az Európa-banknak. Az EBRD célja a kelet-közép-európai országokban végbemenő rendszerváltás segítése, a piacgazdaságok kialakításának és a világgazdaságba való bekapcsolódásuknak a támogatása.

Az EBRD magyarországi tevékenysége elsősorban a magánszférára irányul. A bank magánszektorbeli portfóliója meghaladja a 90%-ot. Az EBRD tevékenységére jellemző, hogy a közép-európai országok fejlődésének előrehaladásával, EU-integrációjának mélyülésével aktivitását egyre inkább a régió fejletlenebb, rászorultabb országaiba teszi át.

II. RÉSZ • A MAGYAR KÜLGAZDASÁGI STRATÉGIA ALAPKÉRDÉSEI

A nemzetközi méretekben is erősen nyitott magyar gazdaság fejlődését meghatározzák a külső feltételek és az ország külső kapcsolati rendszere. Az OECD-előrejelzések szerint a világkereskedelem a világgazdaság termelésénél gyorsabban bővül, ami alapján kedvező környezetet jelent a magyar gazdaságnak. Sajnos az EU a világ átlagától kissé elmaradva növekszik (bár az új tagállamok azt meghaladóan gyorsulnak), azonban figyelmet érdemel, hogy legfontosabb partnerünk, Németország növekedése gyorsul.

A magyar külgazdasági stratégia elsődleges célja a nemzetközi munkamegosztásba való hatékony bekapcsolódásunk elősegítése, a nemzetközi versenyképességi pozíció javítása, ezek segítségével a gazdasági helyzet javítása. A külgazdasági prioritás hazánk EU csatlakozásával nem változott, azonban megváltoztak a megvalósítás feltételei és eszközrendszere.

A közös kereskedelempolitika átvétele módosította a magyar külgazdasági politika mozgásterét és lehetőségeit.

- Az EU a világgazdaság legnagyobb globális szereplője, s egy ilyen közösségen való taggá válás jelentős mértékben megnövelte Magyarország tárgyalási alkuerejét, aminek eredményeként eltűnt a kis ország kontra nagy ország közötti aszimmetria a tárgyalási alkuerejben. A nemzeti érdekeket a közösségi mechanizmusokon keresztül érvényesíthetjük. A Közösségen belüli érdekérvényesítés komoly tárgyalási, konzultációs többletet igényel, a szolidaritási elv figyelembevételét, de felvállalva az esetleges konfliktusokat is. A Közösségen kívüli érdekérvényesítésben megnő annak jelentősége, hogy az EU tagjaként, a közösség is kiáll érdekekben, vagyis integrált érdekérvényesítés vált lehetővé.

- A Közösség külgazdasági szerződésrendszerébe tartozó országokban a magyar vállalatok és áruk piacra jutási feltételei javultak. Az EU 130–140 országgal alakított ki bilaterális módon viszonyos vagy nem-viszonyos preferenciális kapcsolati rendszert (pl. Európai Gazdasági Térség, Euro-Mediterrán Megállapodások, Európa Megállapodások, szabadkereskedelmi megállapodások /ASEAN, Mexikó stb./, a Cottonau-i Megállapodás az ACP-országokkal), és ez kedvezőbb piacra jutási lehetőségeket biztosíthat a hazai vállalati körnek. A nemzetközi szervezetek (OECD, WTO) körében az érdekvényesítésben az EU jár el helyettünk (természetesen részt veszünk a tárgyalásokon, de a Közösség együtt szavaz a döntési eljárásokban).
- A külgazdasági eszközrendszer sokat változott. Az Európai Unió belüli gazdasági kapcsolatokra az egységes belső piac jogszabályi rendszere vonatkozik. Az Európai Unió belüli külkereskedelem dominanciája miatt a közös külgazdasági-külkereskedelmi politika a magyar külkereskedelemnek 20–25%-át befolyásolja.
- A harmadik országokkal folytatott kereskedelmi kapcsolatok esetében az importszabályozás teljes egészében közösségi hatáskörbe került, tehát a Közös Vámpolitika határozza meg a vámtételeket, szabályokat és az importpolitika egészét. A piacvédelem kikerült a magyar szabályozási körből, ezen a téren semmilyen önállóságunk nincs. Ez érthető is, mert az importált termék nem egyszerűen a magyar piacra kerül, hanem az egységes belső piacra.
- Az EU-tagság következtében a közös kereskedelempolitika átvétele meghagyta a kereskedelemfejlesztés (exportösztönzés), az idegenforgalom és a befektetési politika önállóságát a magyar külgazdasági politikában. Ezeknek az export fokozására, az idegenforgalom serkentésére és a működőtőke-beáramlás ösztönzésére kell koncentrálniuk.

A külgazdasági stratégia főbb meghatározó feladatai és kérdései tehát a következők:

- Az áru- és szolgáltatásexport növelése. A kereskedelempolitika fő kérdése tehát: mely országokkal kereskedjünk, milyen súlypontokat alakítsunk ki?
- Az exportnövelés fontos feltétele a termelésbővítés, amelyhez beruházásokra, tőkére, a többi között külföldi működő tőkére van szükség. Kérdés: milyen módon tudjuk ösztönözni a működőtőke-beáramlást?
- Milyen külgazdasági érdekvényesítési lehetőségeink vannak? Hogyan tudjuk ezeket felhasználni stratégiai céljaink elérésére?
- A külgazdasági eszköz- és intézményrendszer az EU-csatlakozás után átalakult. Megfelel-e a jelenlegi intézményrendszer az átalakuló külgazdasági stratégiának?
- Az exportösztönzés multilaterális megállapodásokban (GATT/WTO, OECD) kodifikált eszközei milyen mozgásteret adnak a gazdaságirányításnak? Mi-

lyen eszközök maradtak nemzeti hatáskörben, hogyan tudjuk ezeket saját érdekekünkben jól felhasználni?

1. KERESKEDELEMPOLITIKA, KIVITELÖSZTÖNZÉS

A külgazdasági stratégia fő célja a termékkivitel és a szolgáltatásexport növelése. A külgazdaság-politika oly módon tudja elérni célját, hogy igyekszik javítani a magyar termelők piaci feltételeit: szelektív iparfejlesztési stratégiával, a külpiaci marketing tevékenység javításával, a kis- és középvállalatok exportösztönzésének megoldásával. A fő piacunk azonban továbbra is az Európai Unió, illetve annak tagországai lesznek.

A termélexport főbb súlypontjai mellett foglalkozni kell a szolgáltatásexport kérdéseivel is. A szolgáltatások súlya a világtermelésben kb. 60%, a világexportban közelít a 30%-hoz, vagyis jelentősége egyre nő. A szolgáltatás-kereskedelem szabadsága azonban az EU-n belül is vitákat vált ki. Magyarország kiváló adottságokkal rendelkezik (a földrajzi helyzetünk mellett kiemelendő a jól képzett, nyelveket beszélő munkaerő) ahhoz, hogy regionális szolgáltatási, infrastrukturális, logisztikai központtá váljon.⁸

1.1. AZ EURÓPAI UNIÓ: A LEGFONTOSABB PARTNER

A magyar kivitel több mint háromnegyede realizálódik az EU-ban. 1997 óta pozitív a kereskedelmi mérlegünk a Közösséggel, de nem minden tagállammal. Bár csökkenő mértékben, negatív a mérleg Ausztriával és Olaszországgal, illetve 2005-ben Hollandiával. Általában megfigyelhető, hogy azon országokkal bővült kiemelten a forgalom, amelyekből jelentős működőtőke-befektetések érkeztek. A pozitív mérlegben a gépipar játszik kiemelt szerepet⁹, továbbá a földrajzi közelség. Ez utóbbinak azonban a Közösségen belül csökkenő a jelentősége.

Legfontosabb gazdasági partnerünk *Németország*: a magyar külkereskedelem kb. egyharmada német relációban valósul meg. Az áruforgalom kiemelkedő részét a hazánkba érkező német tulajdonú vállalatok bonyolítják. Lényeges változásokat regisztrálhattunk a forgalom elmúlt másfél évtizedében: az 1990-es évek elején még a bér munka jellegű tevékenység dominált (vagyis a munkaintenzív tevékenység). Az 1990-es évek második felétől a munkaintenzív tevékenységről fokozatosan tevő-

⁸ Lásd MAJOROS PÁL: Az infrastruktúra és a szolgáltatások fejlesztésére alapozott gazdasági stratégia. *Külgazdaság*, 1995. 9. sz. p. 30–44.

⁹ Megjegyzést érdemel, hogy az EU-országok statisztikáiban gyakran magyar kereskedelmi hiány mutatkozik. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy a nemzetközi nagyvállalatok, melyek hazánkban is létesítettek leányvállalatot, a magyar termelést a cégközpontba viszik (ez jelenik meg a magyar statisztikában), majd onnan szétosztják további leányvállalataiknak (tehát a reexport miatt nem terheli az ország statisztikai adatát).

dött át a hangsúly a technológiaintenzív összeszerelő tevékenységre, majd az ezredfordulót követően megjelent és egyre erősebbé válik a tudásalapú tevékenységek szerepe. Egyre több cég helyezi hazánkba a K + F-tevékenységét (vagy annak egy részlegét). Az ilyen fejlődés tipikusnak mondható: a bér munkától a részegységgyártáson át a végtermék előállításáig, majd a termékfejlesztési tevékenységig. A magyar szabályozók kifejezetten ösztönzik az ilyen típusú fejlődést. Ezt szolgálja például a közelmúltbeli ún. lex-Audi is, amely lehetővé teszi, hogy a szolidaritási adóból kutatás-fejlesztési beruházást valósíthat meg a cég.

A magyar–német kapcsolatokat kialakult és jól funkcionáló intézmény- és kapcsolatrendszer segíti. Kiemelkedő a Magyar–Német Kereskedelmi és Iparkamara tevékenysége ezen a téren – ez sokat segít a vállalkozói kapcsolattartásban. Hatósági szinten a központi szövetségi német szerveken (szervezeteken) kívül jó kapcsolatokat ápolunk a számunkra legfontosabb tartományok vezető szerveivel is.

Németországot követően a legfontosabb partnerek közé sorolandó Ausztria, Olaszország és Hollandia. Nagyon lényeges az ezen országokba irányuló export ösztönzésének javítása, mert velük negatív a kereskedelmi mérlegünk. Különösen az osztrák és az olasz kivitel bővítését kell ösztönözni, mert e két országgal tartós a negatívum.

Fenn kell tartani a kivitel magas növekedési ütemét a további EU országokba, különös tekintettel az Egyesült Királyságra, Franciaországra, Spanyolországra, a Benelux és a skandináv államokra.

Kiemelt figyelmet kell fordítani a velünk együtt csatlakozó volt CEFTA-államokra, mert a Közép-Európai Szabadkereskedelmi Együtműködés keretei lehetővé tették a kapcsolatok intenzifikálását, és ezt a jó kapcsolatrendszert célszerű megőrizni. Ez főleg az agrártermékeink szempontjából fontos, mert a korábbi együtműködés jó mezőgazdasági termékkelhelyezési lehetőségeket teremtett, és ezt a piaci részeseledést meg kellene őriznünk, sőt javítani lehetne. Az EU-n belül megszűnt minden kereskedelmi akadály, ezért a hozzánk hasonló fejlettségi szintű országokban törekedhetünk nagyobb piaci részesedés elérésére.

A német dominancia az EU-kapcsolatokban felveti a súlypontképzés kérdését az EU-országok relációjában is. A túlzott német orientáció potenciális fenyegetettséget is jelent: már ma is kimutatható a két gazdaság együtműködése (ha növekedés van Németországban, akkor nálunk is az van, illetve ha stagnálás, akkor hazánkban is az). A túlzott függés enyhítése érdeke lenne a magyar gazdaságnak: vagyis célszerű lenne gazdasági, kereskedelmi kapcsolatainkat erősíteni a skandináv országokkal, Franciaországgal és az Egyesült Királysággal. A súlypontváltás természetesen más termelési és exportstruktúrát igényel (mások a termelési, fogyasztási szokások a megnevezett országokban). Ennek végiggondolása a közeljövő feladata.

Az EU-csatlakozás egyik nagy feladata, hogy a mezőgazdaságot alkalmassá tegyük a közösségi piaci lehetőségek kihasználására. Fontos tudnunk, hogy az új tagállamok közül egyedül nekünk pozitív az agrárkereskedelmi mérlegünk, de azt is látni kell, hogy a fokozatosan növekvő agrártermék-behozattal szemben csak lassabban bővülő agrárkivitel áll. A helyzet javítása végett először is az agrárágazat

EU-konform átalakítására lesz szükség: az EU-transzferek fogadása elfogadhatóan folyik, azonban a pénzeszközök felhasználása kívánnivalókat hagy maga után. Jóval nagyobb figyelmet kell fordítani a termékszerkezet átalakítására, az EU-piaci igények kielégítésére (vagyis ne az intervenció raktárba termeljünk). A biotermelelítés bővítése javítaná piaci lehetőségeinket, de a fűszer- és gyógynövény-termelés intenzifikálása is – a hagyományos termékszerkezet ellenében. A bio-üzemanyag növelésének közösségi normatívába emelése nagyon fontos piaci lehetőségre mutat: a repcetermelés növelésével jelentős exportpiacot nyerhetünk. Az agrártermékek pozíciójának javításában segíthet a modern marketingtechnikák alkalmazása is.

A csatlakozás komoly piaci esélyeket tartogat a szolgáltatáskereskedelemben is: a szolgáltatási ágazat a leggyorsabban bővülő szektor Európában, és a képzett, de viszonylag olcsó magyar munkaerő kompetitív előny forrása lehet a magyar vállalatoknak.

Az Európai Unió piacán való további helytállás végett a következő feladatok megoldása szükséges:

- javítani kell a szektor versenyképességét és exportképességét. Ebben speciális megoldás lehet a kis- és középvállalatok beszállítói szerepének növelése, amivel közvetett export révén növelni lehetne a magyar kivitelt;
- a marketing és promóciós módszerek intenzívebb és célirányosabb használatával javítani kell az értékesítést. Ebben a külgazdasági diplomáciának lehet szerepe, mert ők ismerik jobban az egyes országok, régiók igényeit, amelyek kielégítésében mi is részt vehetünk;
- az EU-ból érkező transferek hatékony kihasználásával javíthatjuk az ország infrastrukturális állapotát, amely közvetett módon javítja az exportképességet;
- az EU külön is támogatja a határ menti együttműködést. Ezért kiemelt figyelmet kell fordítani az osztrák, szlovén, szlovák, majd a román határ menti együttműködések intenzifikálására. De ne feledkezzünk meg az ukrán, szerb és a horvát határról sem, mert a közösség új szomszédai politikája kiemelt figyelmet fordít a határon átívelő kooperációkra. Célszerű feleleveníteni a közös előnyöket tartalmazó történelmi munkamegosztást (pl. Partium).

1. 2. AZ EURÓPAI UNIÓN KÍVÜLI KERESKEDELEM SÚLYPONTJAI

Az Európai Unió belüli (kül)kereskedelemben dominanciája miatt a magyar külkereskedelemben mindössze 20–25%-a a százaléka realizálódik az EU-n kívüli kapcsolatokban. Az EU-tagság adottság, de lehetőség is, mert lehetővé teszi a kapcsolatok diverzifikálását. Emlékeztetek arra, hogy az exportösztönzés politikája megmaradt nemzeti hatáskörben (más multilaterális megállapodások a keretfeltételeket természetesen befolyásolják), ezért a magyar külgazdaság-politikának lehetősége van súlypontokat képezni. Erre szükség is van: egy kis ország nem építhet minden

irányban kapcsolatokat. A súlypontok képzésében a következőkre kell figyelemmel lenni:

- meg kell próbálni növelni az értékesítést azon régiókban, ahol jelentős a magyar kereskedelmi passzívum;
- további erőfeszítéseket kell tenni azon országokban, ahol jelenleg is aktívum van;
- célszerű a magasabb növekedési ütemű országokkal építeni a kapcsolatokat, abban a reményben, hogy gyors növekedésük húzóerőt jelent a kapcsolatainkban;
- új piacokat kell találni (fejleszteni) az EU külkapcsolati megállapodásainak figyelembevételével. A lehetőségek felmérése után ki kell használni a szabadkereskedelmi és preferenciális megállapodások adta lehetőségeket;
- bővíteni, javítani kell a kapcsolatokat azon európai országokkal, amelyek közép-, illetve hosszú távon az EU tagjaivá válhatnak. Ez rövid távon is előnyös lehet, de közép-, illetve hosszú távon a már piacon levő szereplőknek feltétlenül jó lesz.

Az EU további bővülése és az európai szomszédsági politika felértékeli a magyar külgazdasági politika 1000–1500 km-es akcióradiuszába tartozó országokat. A hosszú távon feltáruló lehetőségek a déli és keleti irányt emelik ki. A súlypontképzésben az ország politikai kapcsolatait, politikai tőkéjét célszerű számításba venni. Ezek alapján négy súlypont alakítható ki:

- Kelet-Európa, különös tekintettel Oroszországra és Ukrajnára;
- az ázsiai térség, benne Kína, India, az ASEAN-országok, továbbá Japán és Dél-Korea;
- a NAFTA-országok, különösen az USA;
- a Balkán országai, amelyek potenciális közösségi tagok.

Természetesen figyelni kell a világ többi részére is, de ezek a régiók potenciális lehetőségeket hordoznak.

1.2.1. Kelet-Európa: Oroszország, Ukrajna

Kelet-Európa bő 40 éven át hazánk legfontosabb kereskedelmi partnere volt: ebben az időszakban kialakultak olyan vállalkozói, illetve személyes kapcsolatok (a volt Szovjetunióban diplomát szerzőkön keresztül), melyek fenntartása, kihasználása jelentős külgazdasági előnyöket hordoz. A rendszerváltást követően azonban jelentős piacvesztés következett be: az elmúlt 15 évben a politika nem egyszer felülírta a gazdasági racionalitásokat. Sajnos emiatt a korábbi kapcsolatok nagy része megszűnt, avagy leértékelődött. További problémát jelentett, hogy a régióban lassabban

ment végbe a politikai és gazdasági rendszerváltás, illetve jelentős maradt az állami beavatkozás a gazdasági folyamatokba. Mindezt tetézték kisebb helyi háborúskodások, gazdasági válságok (sőt ezek a negatív hatások felerősítették egymást). A régió sokat veszített világgazdasági súlyából, de az ezredfordulót követően a stabilizáció jelei figyelhetők meg: meglendült a növekedés, erősödik a működőtőke-beáramlás, növekszik a belső fogyasztás, látványos a piacgazdasági intézmény rendszer kialakulása is. Az állam azonban továbbra is kiemelkedően fontos szereplő maradt (erre oda kell figyelnünk).

A régió input oldalról ebben az időszakban is megmaradt fontos kereskedelmi partnernek: energiahordozó-beszerzésünk döntő többsége a meglévő hálózaton keresztül innen volt legolcsóbban biztosítható (külkereskedelmi deficitünk jelentős része itt keletkezik). Ez azonban egyoldalú függést jelent. A kiviteli, output oldalon a politika, sőt nyugodtan mondhatjuk ideológiának is, lényegesen beleszólt a folyamatokba: szinte minden, ami keleti „szovjet”-nek minősült, ezért a meglévő kapcsolatok is elhaltak. Az orosz és az ukrán reláció politikai okokból leértékelődött, pedig az ezredfordulót követően már nincs probléma a fizetőképességgel, és a számunkra két legfontosabb országban a gazdasági növekedés is felgyorsult (5–8%).

Az EU új szomszédságpolitikájában kiemelten foglalkozik a régióval, *Oroszország* külön fejezetet kapott. Az EU és benne Magyarország támogatja Oroszország WTO-csatlakozási törekvéseit, mert ez ugyan az orosz termékek egyszerűbb piaci megjelenését eredményezheti, de rákényszeríti az orosz felet a nemzetközi kereskedelem normáinak betartására. Az elmúlt időszakban azonban az EU–orosz kapcsolatok feszültséggel terhelték: részben az energiatudatosodása miatt, de talán fontosabb, hogy néhány új tagállam (balti államok, Lengyelország) még nem rendezte politikai viszonyát Oroszországgal, és vitáikba bevonják az Európai Uniót (amely védőernyőként funkcionál ilyen esetekben). Ebben a helyzetben kiemelt fontosságú a jelenlegi kiegyensúlyozott (akár jónak is mondható) magyar–orosz politikai viszony. Ha tudatában vagyunk annak, hogy az orosz politika az „oszd meg és uralkodj” elvét használva most minket favorizál, akkor ezt a helyzetet a lehetőség határain belül saját érdeünkben kihasználhatjuk.

A bővülő piac egyre több terméket kíván, tehát lehetnek esélyeink ezeken a piacokon. Célunk nem lehet az, hogy Oroszország 5. legnagyobb szállítója legyünk (mint az 1980-as években a Szovjetunióknak voltunk), de ha a 10. hely közelébe jutnánk, az már jelentős exportot jelentene. Az orosz piacon ugyanis jól értékesíthető a magyar agrártermelési többlet (a hagyományos termékekből az EU-ban túlermelés van), de a fogyasztásicikk- és a gyógyszerpiacon is jó esélyeink vannak. Az elmúlt években (2004–2006) igen jelentős értékesítésnövekedést értünk el. Ebben kiemelt szerepe van a már említett jó politikai viszonyoknak, de nem elhanyagolható a kétoldalú tőkemozgások növekedésének kereskedelemgeneráló szerepe. Az OTP, MOL és Richter mellett egyre több közepes méretű magyar cég jelenik meg az orosz piacon: igaz, ezek elsősorban az értékesítés növelését szolgálják, de az orosz piacon tevékenykedve sok új lehetőséget is feltárnak. (Ilyen a szolgáltatásexport növelése.) Az orosz tőke magyarországi megjelenése is a kapcsolatrendszer erősödését mutat-

ja: az orosz tőke részben hazánk EU-csatlakozásának előnyeit akarja kihasználni, de gyakori a kölcsönös kereskedelem élénkítésének az igénye is (vagyis a hazánkban alapított cég magyar termékeket termel és szállít Oroszországba, de van olyan befektetés is, amely az orosz termékek magyarországi importját segíti). Az energia-hordozók világpiaci árnövekedése miatt azonban nem csökken a magyar kereskedelmi hiány, tehát az export további növelésére lenne szükség.

Ukrajna a legnagyobb szomszédunk (csaknem 48 milliós lakossággal), jelentős természeti erőforrásokkal és nagy belső piaccal. Az országban a rendszerváltást követően igen nagy termelés- és életszínvonal-visszaesés volt megfigyelhető, az ezredfordulót követően azonban – jelentős ingadozásokkal ugyan – beindult a növekedés, az életszínvonal-javulás. Az ukrán belpolitikai problémák hátráltatják a növekedés kibontakozását, de a lakosság növekvő igényei már középtávon sem engedik, hogy a politika dominálja a gazdaságot. A magyar–ukrán kereskedelmi kapcsolatok erőteljes fejlődésbe kezdtek, és már egy kis magyar aktívum figyelhető meg. Kivételünkben csekélyebb az agrártermékek aránya (ez növelhető), de növekvő a gépipari és feldolgozóipari kivitel. A kapcsolatok fejlődésében jelentős szerepet játszik a magyar tőke ukrain megjelenése (összességében a 8–10. helyen vagyunk, de a Kárpát-aljai régióban a magyar tőke az első). A politikai viták rendeződése után beindulhat egy extra gyors növekedés: jó lenne ebben nagy erővel részt vennünk. Támogatjuk Ukrajna euro-atlanti integrációs törekvéseit, benne a szabadkereskedelmi övezet létrehozását az EU-val, illetve az ország WTO-csatlakozását is.

A régió hosszú távon fontos felvevő piac, ezért a kereskedelmi kapcsolatok bővítése végett kereskedelemfejlesztési akciókra van szükség. Ebben az állam jelentős szerepet vállalhat. Erősíteni kell az EXIMBANK és a MEHIB régióbeli szerepét, támogatni a kis- és középvállalatok piaci megjelenését (vásárokon való részvétel támogatása, marketing akciók szponzorálása, stb.) Kiemelt fontosságú a jó politikai kapcsolatok fenntartása, ebben a diplomácia játszhat komoly szerepet. Azt is látni kell azonban, hogy azon hazai belpolitikai események, amelyek azonosítják a szovjet és az orosz felet, és a „minden, ami orosz, az rossz” elvet vallják, és ez üggyben tevékenykednek, nagyban hátráltathatják a beinduló pozitív folyamatokat.

1.2.2. Az ázsiai térség: Kína, India, az ASEAN-országok, továbbá Japán és Dél-Korea

A felsorolt országok az elmúlt néhány évtizedben a világ leggyorsabb fejlődését valószínűsítették meg. Japán az 1950-es évek végétől az 1990-es évek elejéig, Dél-Korea és az ASEAN-országok az 1970-es évektől kis megingással napjainkig, Kína az 1980-as évektől, míg India az 1990-es évek közepétől napjainkig nagyon gyors (8–10%) növekedést mutat fel. Az ő növekedésük húzóerejét jó lenne bizonyos mértékig nekünk is kihasználni.

A térség kereskedelmi jelentőségét növeli, hogy igen nagy a kereskedelmi deficitünk a régióval (ez az EU egészére elmondható). Fontos megemlítenünk a bővülő tőkemozgások jelentőségét is: egyre több ázsiai tőke jelenik meg hazánkban. Úgy

vélem, hogy ezek meggyőzően bizonyítják a régió kiemelt kezelését, sőt felvetik, hogy az EU Ázsia-stratégiájára alapozva célszerű lenne egy magyar Ázsia-stratégiát kialakítani, benne kiemelt figyelmet fordítva a megjelölt országokra. Az EU preferenciális megállapodást kötött az ASEAN-országokkal, aláíráshoz közel áll a Dél-Koreával kötendő ipari szabadkereskedelmi megállapodás, Japán, Kína és India esetében a WTO multilaterális keretei biztosítják a külkereskedelem feltételrendszerét (ez azt jelenti, hogy Kína és India bizonyos termékekre GSP-kedvezményt kaphat).

Japán és Dél-Korea viszonylatában a meglévő kereskedelmi deficitünk lényeges csökkentésére kevés lehetőség van. Az országok lényegesen eltérő szokásai, fogyasztási kultúrája kevés magyar termék számára tartogat pozitív lehetőséget. Természetesen próbálkozni kell, de nem lehetünk túl optimisták. A két ország szerepe a működőtőke-beáramlás szempontjából azonban kiemelkedő. Bár nem tartoznak a legnagyobb tőke exportőreink közé (megfigyelhető a tartózkodás, kívárlják a korábban betelepülők tapasztalatait), de a 8–12. helyen vannak a 1,5–2 Mrd EUR tőkével. Japán már az 1990-es években megjelent, de a koreai tőke csak az ezredfordulót követően fokozta jelenlétét. Mindkét ország esetében megfigyelhetjük, hogy a működőtőke teremti meg az exportnövelés feltételét (pl. a „Suzuki Magyarország” a motort és a sebességváltóművet napjainkig Japánból importálja). A jövőben viszonylatukban a legfejlettebb technika behozatalára, és a működőtőke-vonzásra kell koncentrálni.

Az *ASEAN-országok* kiemelését az indokolja, hogy az EU is megkülönböztetetten foglalkozik a térséggel. Az ASEAN-szabadkereskedelmi övezethez (AFTA) csatlakozóban van Kína is, sőt India és Dél-Korea is jelezte érdeklődését. Kialakulóban van tehát egy világgazdasági szempontból is jelentős új integráció, melynek tagjaival jelenleg még nem túl kiemelkedőek a kapcsolataink, de amelyre igenis oda kell figyelni. A régió nem a magyar termékek vásárlójaként lehet jelentős, hanem az olcsó alkatrész, részegység tőlük származó beszerzésével javíthatják a magyar vállalkozások versenyképességüket. A régió turisztikai szempontból is fontos: sok magyar választja célterületként.

Kína a világgazdaság harmadik legnagyobb termelője (az EU-t és az USA-t követően), második legnagyobb exportőre. Sőt 2006 őszén már az EU legnagyobb importpiaca (megelőzve az Egyesült Államokat). Az elmúlt 20 évben átlagos növekedése meghaladta a 10%-ot. Átalakulóban van exportszerkezete is: a hagyományosnak mondható könnyűipari termékek mellett arányában egyre jelentősebb a fejlett iparcikkek kivitele. A világ lap-top-termelésének 70–75%-a ott realizálódik, de a félvezetők, chippek gyártásának nagy része is. Kína a világ egyik legfontosabb befektetési célpontja lett, de az elmúlt néhány évben a kínai tőke is aktivizálódik (a saját régióján kívül Afrikában, Dél-Amerikában és Kelet-Közép-Európában). Kína továbbra is szocialista (ideológiáját tekintve marxista–leninista–maoista) országnak vallja magát, amely piacgazdaságot épít. Hazánk a rendszerváltás előtt és azt követően is jó kapcsolatokat ápolt az országgal, amelyek különösen 2003-tól nagyon jóknak nevezhetők.

Az EU Kína-stratégiáját a minden területre kiterjedő Partnerségi és Együttműködési Megállapodás szabályozza (ez adja a fő keretét a magyar–kínai kapcsolatoknak is). Az EU érdekelt a kereskedelem fejlesztésében, de csökkenteni óhajtja jelentős deficitjét. Ennek érdekében mindent megtesz, hogy Kína jobban nyissa meg piacát (a WTO megállapodás fokozatos piacnyitást ír elő), másrészt azonban igyekszik kihasználni a működőtőke-exportja révén az olcsó kínai munkaerő biztosította lehetőségeket.

Magyarország elsőrendű feladata, hogy a feltételek ismeretében kidolgozza saját Kína-stratégiáját. Ebben építhetünk a jónak mondható politikai kapcsolatokra. A személyes kapcsolatok, illetve a hazánkban megtelepedett kínai populáció is segíthet a kapcsolatrendszer fejlesztésében. A Kína-stratégiát arra kell alapoznunk, hogy Kína világkereskedelmi szerepe tovább növekszik, vagyis növekvő kínai importra számíthatunk a jövőben. Magyarország összekötő, logisztikai kapocs lehet Kína és az EU között. Hazánk az EU tagja, viszonylag bőséges ismeretekkel az európai piacról. Magyarország és benne Budapest a kínai termékek elosztó központja lehet (ezt úgy kell felfogni, mint egy kiállítási lehetőséget: bemutatják a kínai termékeket, nálunk köttetnek az üzletek /mert az európai kereskedők zöme nem szívesen hagyja el a kontinenst/, majd innen osztják szét is ezeket). Ez a funkció (lásd a kínai termékek kiállítása, szétszórása, elhelyezése) valahol mindenképpen létre fog jönni, a kínai termékoffenzíva elől nem térhetünk ki, akkor már miért ne mi legyünk ez a központ? Ez jelentős kínai beruházásokat hozna az országba, munkahelyet teremtené akár több tíz ezer embernek is, és ez lehetőséget biztosít, hogy az ide látogató külföldi vásárlók megismerjék a magyar termékínálátot is. Egy ilyen megoldásnak ugyan sok magyar vesztese is lenne, de ez csupán felgyorsítaná az ellehetetlenülését, mert az perspektivikusan nem kivédhető, ha saját maguk nem változnak meg.

A magyar kivitel növelésére kismértékben az agrártermékeknél számíthatunk (de a hatalmas kínai piac számára nagyon kicsi az exportvolumen), de a tudásintenzív területeken is lehet keresnivalónk. Érdeemes megemlíteni, hogy a kínai nyelvtudás egyre fontosabbá válik, ma az érvényesülhet jobban, aki valamennyire ismeri a nyelvet.

2007 szeptemberében kezdődött a „Magyar évad Kínában” rendezvénysorozat, amely Magyarország kulturális és gazdasági bemutatását tűzte ki célul: ez is elősegítheti a kapcsolatok erősítését.

India az elmúlt tíz évben indult el a nagyon gyors fejlődés útján. Fejlődési modellje az ázsiai modell, amely a nagy mennyiségben rendelkezésre álló, viszonylag képzett és olcsó munkaerőre épít. Ma már bő 200 millió ember van viszonylag jó anyagi lehetőségek között: fogyasztásuk alig marad el az európai polgárokétól, azonban annak szerkezete eltérő, de ez is változik, idomul a nemzetközi tendenciákhoz. Az ilyen méretű piacra már érdemes odafigyelni. Továbbá, Indiában fontos központi cél a munkahely-teremtés, vagyis nem feltétlenül a legfejlettebb, munkaerő-takarékos technológiát akarják megvásárolni, hanem a közepes technológiai szintűt, amely munkahelyeket teremt. Van keresnivalónk a termelési eszköz-piacon

való megjelenésben, azonban ehhez komoly állami támogatásra van szükség és a politikai kapcsolatok elmélyítésére.

1.2.3. NAFTA-országok, különösen az Egyesült Államok

Az észak-amerikai régió a világgazdaság egyik vezető központja. A NAFTA szabadkereskedelmi megállapodás a tagállamok (USA, Kanada, Mexikó) közötti kereskedelem intenzifikálását eredményezte. Az EU-nak sem a NAFTA-val, sem az USA-val nincs mindenre kiterjedő, kétoldalú megállapodása. Kapcsolataikat a WTO multilaterális megállapodásai szabályozzák. A világgazdaság két óriásának érdekes viszonya figyelhető meg. A Szovjetunió és a szocialista tábor megszűnését követően nem létezett tovább az az ellenségkép, amely évtizedeken át meghatározta Nyugat-Európa és Észak-Amerika viszonyát. Mindkét régió új partnerkapcsolatokat épített ki, és ebben a helyzetben a szembenállás (vetélkedés a piaci lehetőségekért) és az együttműködés (közös felelősség a világkereskedelem normális fejlődéséért) sajátos kettőssége határozta meg viszonyukat.

Hazánk számára a régió kereskedelmi szempontból és működőtőke-bevonás miatt is jelentős. Kapcsolatainkban lényeges változást hozott az EU-csatlakozás, mert mind az USA, mind Kanada megszüntette az addig nekünk biztosított preferenciális bánásmódot. A csatlakozás ellenben javította tőkeexport szempontból a beruházási biztonságot.

Az *Egyesült Államok* a 6–7. legfontosabb kereskedelmi partnerünk (Európán kívül a legfontosabb). A rendszerváltást követően érkezett a legtöbb tőke (elsősorban ipari területre, főleg zöldmezős beruházásként), de a kilencvenes évek második felétől megtört ez a dinamika. Az elmúlt években főleg szolgáltatási téren figyelhetők meg új beruházások, melyek a tőke mennyiségét tekintve kevésbé fontosak, de jelentős munkahelyteremtő hatásuk van.

A kereskedelmi mérleg fő vonalaiban kiegyensúlyozott. A jövőben az exportnövelés végett a marketing-promóciót kell javítanunk. Állami támogatással kell az exportösztönzési tevékenységet néhány termékre összpontosítani. Lehetőségeink vannak: az EU a közelmúltban kötötte meg az USA-val az eredetvédelemmel kapcsolatos megállapodást, amely speciális védelmet biztosít a hungaricumoknak. Ezek promóciójának erősítésével (pl. Tokaji aszú, pálinkák) növelhetnénk piaci részesedésünket. Kiemelt figyelmet kell fordítani a tőkevonzó képességünk prezentálására, és újra hozzánk csábítani az amerikai befektetőket. Érdemes lenne nagyobb figyelmet fordítani a magyar nemzetiségű lakosságra, és jobban bekapcsolni őket a kereskedelmi és tőkekapcsolatok fejlesztésébe.

Kanada esetében célunk a jelenlegi kereskedelmi pozíció megőrzése és tőkevonzó képességünk javítása lehet. A magyar kisebbséggel való intenzívebb kapcsolattartás segítségével piaci pozícióink is javíthatók.

Mexikó esetében megemlítendő az EU és Mexikó közötti ipari szabadkereskedelmi megállapodás, amely 2007-től lép egészében életbe, és a magyar–mexikói kapcsó-

latok fő keretét jelenti. Elvileg ez jó lehetőségeket teremt a magyar export számára, de nem reménykedhetünk a kivitel jelentős növelésében, mert annak nagy része az USA tulajdonú multinacionális cégek mindkét országban jelen levő leányvállalatai között valósul meg.

1.2.4. A potenciálisan közösségi tag balkáni országok

A Balkán mint régió, a délkelet-európai országok bővülő piacot jelentenek. Hosszú évek óta pozitív a kereskedelmi mérlegünk a régióval, ezért érdemi meg a kiemelt régió titulust. A Balkán országainak specifikuma, hogy rövid, illetve középtávon az Unió tagjává válhatnak. Románia és Bulgária 2007-től tag, folynak a csatlakozási tárgyalások Horvátországgal és Törökországgal (ez utóbbit is a régióhoz sorolom), többekkel társulási megállapodást írtak alá vagy éppen folynak a társulási tárgyalások. Az egy kivétel Szerbia, amellyel átmenetileg felfüggesztették a társulási tárgyalást, de úgy vélem, hogy a politikai helyzet javulását követően behozható az elmaradás.

Az átalakulásban levő országok jelentős erőfeszítéseket tesznek a piacgazdaság kialakítására és bővítik kapcsolataikat a számukra is „kikötőt” ajánló Európai Unióval, illetve országaival. A földrajzi közelség meghatározó szerepet játszik kapcsolatainkban: mi vagyunk a Balkán kapuja az Unió irányába (és persze fordítva is). Ez fontos logisztikai lehetőség, amellyel akkor tudunk igazán élni, ha hazánk a régió infrastrukturális központjává válik.

A régió a magyar agrártermékek fontos, hagyományos felvevő piaca. A hagyományok még az Osztrák–Magyar Monarchiából erednek, de ezek a történelmi kapcsolatok újjáéledtek, illetve újjáéleszthetők. A közelség, a szállítási költségek alacsony aránya is determinálja az agrárkivitel bővítését. Jó lenne nagyobb figyelmet fordítanunk a történelmi ipari kapcsolatok újjáélesztésének is (pl. partiumi együttműködés).

A kapcsolatok viszonylag új területe nyílik mrg a magyar tőkekivitel révén. A magyar tőke kedvelt területe a régió magyarok lakta része, de szinte minden országban jelen vagyunk, sőt többnyire a tíz legfontosabb befektető ország közé tartozunk (Törökország ebben kivételnek számít). Tőkeexportunk szempontjából *Horvátország* a legfontosabb (MOL, OTP és szállodaipari beruházások), de fontos célország Románia, Bulgária, Szerbia, Macedónia, Montenegró. (Albánia és Bosznia-Hercegovina még kevésbé érintett.) A tőkekivitel stratégiai jelentőségét mutatja, hogy szinte minden országba nőtt a magyar export a tőkekivitel követően.

A régióból a legfontosabb kereskedelmi partner Románia: a magyar export 6. legjelentősebb felvevő piaca – kiemelkedően magas agrárexporttal. Piaci szempontból fontos Horvátország és Szerbia (a többi ország esetében még jelentős piaci lehetőségeink vannak). Szerbiára külön is érdemes odafigyelnünk: EU-csatlakozásunk előtt szabadkereskedelmi megállapodás volt közöttünk érvényben, amely a csatlakozásunkkal megszűnt. A szomszédság adta lehetőségeket addig kell forszírozni,

és jól kihasználni, amíg nem EU-tagok. A későbbiekre is elmondható, hogy azon országok lesznek előnyben a piacon, amelyek hamarabb ott voltak. A régióra kiemelt figyelmet kell fordítani a kereskedelemfejlesztési akciók és a beruházásösztönzés terén. A kapcsolatok intenzifikálásának, a további lehetőségek kihasználásának feltétele a közlekedési infrastruktúra fejlesztése: ennél célszerű igénybe venni a közösségi támogatások lehetőségét is. Meg kell győzni a Közösséget, hogy a támogatások elosztásával is segíthetik a balkáni országok beépülését az európai országok gazdasági vérkeringésébe.

A régió kiemelt kezelését támasztja alá az a tény is, hogy kb. 2 milliós magyar kisebbség van a határos országokban. Ez a kapcsolattartásban nyelvi könnyebbséget jelent, tehát azon kis- és középvállalatok is megjelenhetnek a piacon, amelyeknek nincsenek idegen nyelvet jól ismerő alkalmazottai. A kapcsolatok intenzív ápolása a határainkon belüli és kívüli magyarság közötti viszony fejlődését is segíti. Az EU által is támogatott határokon átnyúló projektek kiválóan megvalósíthatók a régióban.

A Balkán országaival a kapcsolat fejlesztése azért is perspektivikus, mert az EU-val való kereskedelmi kapcsolataik fejlesztésében Magyarország speciális logisztikai szerepet is elvállalhat. Tranzitország jellegünk régen ismert, ez hosszú távon fenn is marad. Regionális logisztikai központtá válásunk azonban további előnyöket hordoz: a külföldi partnerek itt végzik (végeztetik) el a logisztikai tevékenységüket. Ez értéknövelő tevékenység, szolgáltatásexport. (Ez növeli a hazai termelők versenyképességét is, de munkahelyteremtő szerepe is fontos.) E szerep felvállalása azonban több feltételt is igényel: ezek közül csupán egyet emelek ki. Ez a Duna teljes hazai szakaszának olyan átalakítása, hogy a Duna–Majna–Rajna hajózási vonal egészében használható legyen. Ez a Duna magyar szakaszának kotrását, rendszeres hajózási felülvizsgálatát igényli, de fontos szempont a kikötői infrastruktúra fejlesztése is. Ennek fontosságát két tényező is erősíti: egyrészt a vízi szállítás a legolcsóbb fuvarozási forma, másrészt ez a leginkább környezetbarát.

A súlypontképzés után megjegyzem, hogy célszerű lenne egy részletesebb, bővebb külgazdasági stratégiát készíteni és azt tudatosítani a gazdaság szereplőivel (esetleg tanítani a nemzetközi gazdálkodási szakokon): a bővítés azt jelenti, hogy a 6–8 legfontosabb partner esetében érdemes országonként részletes stratégiát kidolgozni a piacszerzés érdekében. A legfontosabb prioritások megismerése, azok ismerete a gazdálkodói körben segítheti céljaink elérését. A fontosságban következő 22–24 országot prioritásként kell kezelni, és régióként kell stratégiát kidolgozni irányukba.

2. BEFEKTETÉSI POLITIKA

A magyar gazdaság hosszú távú versenyképességének kialakításában, a dinamikus fenntartható gazdasági növekedésnek alapfeltétele a külföldi működőtőke-befektetések növelése. Ezért a magyar befektetésösztönzési politika célrendszerében az alapcél a hozzánk érkező külföldi működőtőke beáramlásának növelése, a tudásinten-

zív ágazatok fejlesztése, a területi koncentráció csökkentése, illetve a magyar tőke külföldi terjeszkedése révén a külkereskedelem bővítése. A bejövő külföldi tőke új munkahelyeket hozhat létre, erősíti a regionális kohéziót, és kiemelkedően fontos a szerepe a fizetési mérleg egyensúly javításában.

A külföldi működőtőke-beáramlás súlypontja a bérmunkáról, majd az összeszerelő jellegű tevékenységekről áttevődött a nagyobb hozzáadott érték elérését lehetővé tevő területekre, így a kutatás-fejlesztésre, a szolgáltatásokra, miközben fennmaradtak a versenyelőnyök azokban a gép- és járműipari ágazatokban, amelyekben kiemelkedő szerepe van a szélesen értelmezett gazdasági környezet minőségének.

A magyar befektetésösztönzési politika célja, hogy a magyar vállalatok számára külföldi partnereket keressen a következő szempontok alapján:¹⁰

- meglévő magyar vállalatok számára szakmai társtulajdonos keresése;
- külföldi kockázattőke-társaságoknak magyar cégek keresése,
- magyar cégeknek külföldi kockázattőke-társaságok felkutatása.

A fő és legdinamikusabban növekvő külföldi befektetői célcsoportot a *közepes méretű vállalatok* képezik. E vállalati kör kellő tőkeerővel rendelkezik külföldi működőtőke-befektetések végrehajtására, de a cégek ország-, azon belül helyismerete, kockázatviselő képessége sokkal kisebb, mint a leányvállalatokkal rendelkező nemzetközi nagyvállalatoké. Ezek a vállalatok sokkal nagyobb mértékben igényelnek információkat a befektetési környezetről, jobban rá vannak szorulva az állami befektetésösztönzés csatornáira, mint a nagyvállalatok.

2. 1. A KÜLFÖLDI MŰKÖDŐTŐKE-BEFEKTETÉSEK ÖSZTÖNZÉSE

A rendszerváltás időszakától kezdve természetes úton fejlődött a működőtőke beáramlása hazánkban. Eleinte a privatizáció volt a legjelentősebb tényezője, majd megjelentek a zöldmezős beruházások. Kisebb-nagyobb ingadozásokkal évi átlagban 3–4 Mrd EUR érkezett az országba. Az 1990-es években versenyelőnyt jelentett a régióban levő versenytársakkal szemben a piacgazdaságra való gyors átállásunk. A magyar imázs azonban az ezredfordulóra megkopott. Közép-európai versenytársaink kiélezett küzdelmet vívtak (-nak) a külföldi tőkékért. Mindenki számára fontos céllá vált a tőkebeáramlás bővítése, az országban megtermelt nyereségnek a termelésbe való visszaforgatása. Ez utóbbi azért is fontos, mert a tőke elégedettségét mutató bizalmi indexként is felfogható.

A működőtőke-befektetések növelése végett röviden tekintsük át a beruházók céljait: a jövedelmezőség mellett a piacszerzés, a versenypozíció erősítése, a régiós piac ellátása, a beszállítói kapcsolatok javítása, a költséghatékony termelés jelenik

¹⁰ Lásd LOSONCZ MIKLÓS: *EU-tagság és hosszú távú fejlesztésisúly-képzések Magyarországon*. Budapest, 2006. 50 p. (Európai Tükör Műhelytanulmányok, 109. sz.)

meg a külföldi vállalatok célrendszerében. Milyen feltételeket várnak el? – politikai és gazdasági stabilitást; kiszámítható, korrekt szabályozó rendszert; jó állapotú infrastruktúrát; magas szintű üzleti kultúrát.

Hazánkban az EU-csatlakozást követően dinamikusan nőtt a tőkebeáramlás, de ebben az EU-tagságon túl fontos szerepet játszott a korábbi dekonjunktúrát követő fellendülés, a működőtőke-áramlás újbóli felerősödése.

Az EU-csatlakozás eredménye, hogy számos befektetésösztönző eszköz – mint az adópolitikai kedvezmények, a vám- és a támogatáspolitikai – az EU Bizottság fennhatósága alá került, ezért a tőkéért folytatott versenyben újfajta módszereket, eszközöket kellett alkalmazni, továbbá megnőtt a promóciós szervezetek (ITDH, EXIM Bank, MEHIB) szerepe.

„A közösségi jogszabályoknak megfelelő fejlesztési adókedvezmény várható hatása a beruházásokra és a magyar gazdaság nemzetközi versenyképességére a külföldi működőtőke-vonzásban meglehetősen ellentmondásos. Ez felső korlátot támaszt a társasági nyereségadó-kedvezménnyel szemben, mert a kedvezmény nagyságát a beruházott összeghez kapcsolja, annak meghatározott százalékában korlátozza. A konstrukció kétségtelen előnye az átláthatóság, az összehasonlíthatóság és bizonyos értelemben a versenysemlegesség. Az Európai Unió tagállamaiban ugyanaz a rendszer van érvényben, a feltételek átláthatók és összehasonlíthatók, a rendszer versenysemleges, mert nem tesz lehetővé diszkriminációt az EU-tagállamok között. A rendszer teljes mértékben összhangban van a közösségi versenyjog azon rendelkezéseivel, amelyek tiltják az egységes piacon folyó versenyt torzító eszközök, adók, adókedvezmények nyújtását. Megvalósult tehát a harmonizáció ebben a rendszerben.

A dolog természetéből adódóan a versenysemlegességből az is következik, hogy az egyes EU-tagállamok nem tehetnek szert versenyelőnyre egymás rovására az adókedvezmények szabályozása terén, azaz a szabályozási feltételek változtatásával nem ösztönözhetik a bel- és külföldi beruházásokat nemzeti eszközökkel. Ez a szabályozás tehát megszünteti a versenyt az egyes tagállamok között a beruházási adókedvezmények terén. Bár a szabályozás azonos az EU-ban, Magyarország azért van versenyhátrányban a többi új tagországgal szemben, mert a támogatható beruházások minimális értéke itt magasabb.

A fejlesztési adókedvezmény mértéke a beruházás nagyságával csökken, azaz meghatározott nagyságrendek átlépésével csökken az igénybe vehető támogatási intenzitás. E mögött a közösségi regionális politika ama feltételezése húzódik meg, amely szerint a kis- és a közepes méretű vállalkozások képezik a gazdasági elmaradottság mérséklésének motorját, e cégek a harmonikus növekedés hordozói, következésképpen e cégek fejlődését célszerű ösztönözni. Ez azt jelenti, hogy a fejlesztési adókedvezmények rendszere nem vagy mérsékelten preferálja a nagyberuházásokat, amelyeket a dolog természetéből adódóan nagyvállalatok hajtanak végre. Ez egyrészt kedvező Magyarország szempontjából nemzetközi összehasonlításban, mert a világ vezető nagyvállalatai már itt vannak, ha meg kívánunk jelenni a környező országokban (például Romániában), akkor ezt csak kisebb mértékű adókedvezmény igénybevételével tehetik meg. Másrészt viszont a fejlesztési adókedvezmények jelenlegi rendszerében Magyarország vonzereje csökken a nemzetközi nagyvállalatok telephelyválasztásában, legalább is az adókedvezmények tekintetében.

A fejlesztési adókedvezményeket a Közösség a regionális politika szolgálatába (is) állította, amelynek célja a különböző régiók fejlettségi szintjében megmutatózó különbségek és a kedvezőtlen adottságú régiók elmaradottságának a csökkentése. Ebből az következik, hogy a közösségi fejlesztési adókedvezmények nem vagy a korábbi magyar rendszernél kevésbé alkalmasak a bel- és külföldi beruházások ösztönzésére az országos vagy a közösségi átlagnál dinamikusabban fejlődő régiókban. A beruházásösztönzés feltételei tehát romlanak a fejlet-

tebb, dinamikus magyar régiókban a korábbihoz képest. Ha a beruházásokat meghatározó egyéb feltételeket átmenetileg figyelmen kívül hagyjuk vagy azonosaknak tekintjük, akkor Magyarország különböző támogatásintenzitási mutatóval rendelkező régiói más EU-tagországok ugyanilyen mutatójú régióival versenyeznek.

A fejlesztési adókedvezmény további előnye, hogy a reálszférába való beruházásokat ösztönzi. A rendszer lényegéből következik ugyanis az, hogy csak azok a vállalkozások vehetik igénybe és kaphatják meg, amelyek reáleszközökbe ruháznak be. A rendszer nem támogatja az adóoptimalizációt, azaz azt a törekvést, hogy a vállalati nyereséget a legalacsonyabb adókulcsú országokban mutassák ki különféle pénzügyi manőverekkel anélkül, hogy mindez érintené a reálszférát. Elsődleges a profitabilitás, mert csak az a vállalat élhet a kedvezménnyel, amely nyereséget termel.

Megállapítható, hogy a külföldi működőtőke-befektetések ösztönzésének magyarországi jogi és gazdaságpolitikai keretei kialakultak, az EU-csatlakozás nyomán összhangban vannak a közösségi jogszabályokkal. Az adott feltételrendszerben az EU-tagság követelményeit is figyelembe véve nemigen van mód olyan ösztönzők bevezetésére, amelyek ugrásszerű változást eredményezhetnének a külföldi működőtőke beáramlásában. A jövőben nem annyira a további kedvezmények, mint a javuló általános gazdasági környezet fogja vonzani a külföldi működőtőkét. Ezért szisztematikus építkezésre célszerű törekedni, sok olyan kis, de egy irányba mutató intézkedésre van szükség, amely nemcsak a működőtőke-import, hanem a hazai vállalatok környezeti feltételeit (beruházások és működés) javítja, továbbá elősegíti a különféle meglévő kedvezmények igénybevételét és lehetőségek kiaknázását. Ilyen lehet az egyablakos ügyintézési rendszer megteremtése a külföldi befektetőknek, a zöldmezős beruházásokhoz szükséges engedélyek idő- és költségigényének csökkentése, kedvezőbb feltételek teremtése a kilépési stratégiákhoz (csőd- és felszámolási törvény), a magyar regionális intenzitási térkép határozottabb kommunikálása a külföldi befektetők körében, az iparúzési adó terheinek mérséklése stb.¹¹

A kormányzati befektetésösztönzés eszközrendszere, mint látható, lényegesen besűkül. Mégis mit tudunk ajánlani, ami megkülönböztet minket:

- A 16 + 4%-os társaságiadó-kulcs Európában alacsonynak mondható, bár a velünk együtt csatlakozó országok némelyikében van alacsonyabb kulcs is. A + 4%-os szolidaritási adó K + F-beruházási célra felhasználható. Ez a megoldás egyedi Európában, jól szolgálja azt a célt, hogy a tudásintenzív ágazatok fejlesztésére koncentráljunk.
- Egyéb pénzügyi támogatások az EU-szabályok alapján pályázati rendszeren keresztül adhatók.
- A nemzetgazdasági szinten kiemelkedő beruházásokat egyedi kormánydöntéssel lehet támogatni. A nagy beruházások multiplikátor hatásai (munkahelyteremtés, infrastruktúra fejlődés, az ellátási színvonal javulása stb.) indokoltta és védhetővé teszik az állami támogatásokat, amely megnyilvánulhat telephelyjuttatásban, a telephely infrastruktúrájának kiépítésében, munkahelyteremtési támogatásban stb.

¹¹ LOSONCZ MIKLÓS: *A magyar EU-tagság gazdaságpolitikai kihívásai*. Tatabánya, Trimester Kiadó, 2007. (Ezt a néhány bekezdést a fejlesztési adókedvezményekről a szerző szíves hozzájárulásával használtam fel – M. P.).

- Az egyablakos ügyintézési rendszer megteremtése a külföldi befektetők számára.
- A zöldmezős beruházásokhoz szükséges engedélyek idő- és költségigényének csökkentése.
- Állami és helyi-önkormányzati szinten is támogatási lehetőség a telephelyjuttatás, illetve annak kiépítése, mert ezt az EU nem szabályozza.
- Az ipari parkok rendszerének fejlesztése, ezek megismertetése a külföldiekkel.

A kormányzati befektetés-ösztönzés belföldi célcsoportjai a következők:¹²

- Magyarországon működő olyan külföldi részesedésű vállalatok, amelyek magyar beszállítókat keresnek;
- Magyarországon működő olyan külföldi részesedésű vállalatok, amelyek megtermelt nyereségüket vagy annak egy részét itt kívánják újra befektetni;
- külföldi szakmai vagy kockázati tőke-befektetőket kereső magyar vállalatok;
- zöldmezős befektetésekhez külföldi partnert kereső önkormányzatok;
- regionális gazdasági intézmények (ipari parkok, logisztikai központok, inkubátorházak, innovációs centrumok stb.).

Az uniós csatlakozás egy másik következménye, hogy az egységes szabályozás miatt a nagybefektetések mellett – a korábban indokoltak miatt – megnöttek az EU-tagállamokból érkező kis- és középvállalatok befektetései. Maga a csatlakozás ténye azonban nem növelte látványosan a tőkebeáramlást. Az EU keleti, délkeleti (balkáni) bővülése megerősíti hazánk piaci lehetőségeit, és az EU-befektetők számára is kedvező terep vagyunk, mert nálunk már kiépültek a nyugati elvárásoknak megfelelő termelő kapacitások, az infrastruktúra európai szinten is közepes színvonalú, széles beszállítói kör áll rendelkezésre. A jövőben azonban fel kell készülnünk arra, hogy a tőke a végek felé fog tartani, tehát az újonnan csatlakozó balkáni országok olcsóbb munkaereje, piaca veszélyeket rejthet, a tőke közvetlenül hozzájuk mehet. A versenyelőnyök megőrzése végett mind nemzetgazdasági, mind vállalati szinten ezért arra célszerű törekedni, hogy a reálberek emelkedése legfeljebb a termelékenység-növekedés ütemét érje el.

2. 2. A MAGYAR TŐKE KÜLFÖLDÖN

Az 1990-es években még nem volt jelentős a magyar tőke export, azonban az ezredfordulót követően a magyar tőketulajdonosok is egyre több befektetést eszközöltek külföldön: 2007 őszéig több mint 8,5 Mrd EUR magyar tőke ment külföldre. Ezzel Magyarország vezet a régióban mint tőkeexportőr. A régió egyes országaiban az ezredfordulót követően gyorsult a privatizáció, és ebben is részt vettek a hazai

¹² Lásd *uo.*

vállalatok. A tőke kivitel többsége néhány nagyvállalathoz kötődik (pl. MOL, OTP, Richter, Magyar Telecom – bár ez utóbbi többségi német tulajdonban van), amelyek regionális szerepre törnek. Az elmúlt években a kis- és középvállalatok tőke kivitele is megnőtt, elsősorban a határon túli magyarok lakta területek irányába.

A magyar tőkeexport potenciális előnyökkel jár:

- A magyar gazdaságpolitika támogatja a hazai cégek regionális nemzetközi vállalattá válását, mert a terjeszkedés intenzívebbé teszi a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokat, lehetővé teszi a magyar kivitel növelését. A célországok piacai közvetlenül elérhetővé válnak az üzleti pozíciók javulásával.
- A hazai költség szint-növekedés a termelés kihelyezésére kényszeríti a vállalatokat, és a magas bérigényű termelést alacsonyabb bérszínvonalú országba helyezik át. Ez versenyképességet javít.
- Új piaci lehetőségek nyílnak meg (értékesítésnövelés), a hatékonysági, tőke megtérülési mutatók is javulnak.
- A határokon átnyúló vállalatközi kooperáció fejlesztése mindkét oldal szereplőinek segítség.
- Javítja a határainkon túl élő magyar nemzetiség gazdasági lehetőségeit is.
- A kis- és középvállalatok számára növekedési lehetőséget biztosít.

A fő befektetési célpontok közvetlen régióinkban találhatóak: Szlovákia, Horvátország, Románia, Bulgária, Macedónia, Ukrajna, Oroszország, de irányul tőke az EU fejlettebb tagországai felé is (pl. Hollandia). A magyar vállalatok terjeszkedési iránya Kelet-Európa, és Délkelet-Európa, vagyis Európa kevésbé fejlett területei, amelyek kevésbé vonzóak a fejlett országok befektetői között, de amelyek mentalitását mi jól értjük, ismerjük. Az EU potenciális bővítési területének tekintett balkáni országokban most zajlik a privatizáció, amely a tőkeexportórrá lett magyar vállalatoknak lehetőséget ad a pozíció szerzésre. Szükségszerű a magyar diplomácia támogatása is, hogy sikerrel szerepeljünk a privatizációs pályázatokon.

A magyar tőkeexport összességében jól segíti külgazdasági céljaink teljesülését, ezért feltétlenül támogatandó.

3. KÜLGAZDASÁGI ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉSI LEHETŐSÉGEINK – GAZDASÁGDIPLOMÁCIA

A magyar diplomácia egyik fő feladata a magyar üzleti-gazdasági érdekek érvényesüléséhez való aktív hozzájárulás. A gazdaságdiplomácia is segíthet a partnerkapcsolatok kialakításában, az információszolgáltatásban, az akadályok felszámolásában, az érdekérvényesítő képesség javításában.

Gazdaságdiplomáciai teendőink során kiemelt figyelmet kell fordítanunk:

- a nemzetközi és az integrációs szervezetekkel folytatott diplomáciára;
- a fejlődő világ országaira, illetve a keleti (volt szocialista) országokkal folytatott kapcsolatokra;
- a növekvő magyar tőkeexport diplomáciai támogatására.

A gazdaságdiplomácia kiemelt feladata a gazdasági érdekképviselés, a lobbizás, a hazánkban befektetni kívánók bizalmának javítása, új befektetések Magyarországra vonzása, továbbá a magyar befektetők külföldi megjelenésének diplomáciai támogatása.

A nemzetközi gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi szervezetek vonatkozásában az EU-csatlakozás megváltoztatta eddigi mozgásterünket. A nemzetközi szervezetek egy részében már az EU képvisel minket (pl. WTO, bár a tárgyalási folyamatban mi is részt veszünk), de EU-tagságunk együttműködésre készítet minket azon szervezetekben is, ahol formálisan megmaradt az önállóságunk (pl. IMF, IBRD). Az integrációs szervezetekkel folytatott diplomáciára is jellemző, hogy gazdasági téren az EU vette át mind a tárgyalási, mind a megállapodási jogköröket.

Kiemelt figyelmet érdemel éppen ezért az EU-diplomáciánk. A tagállamokból az EU mélyülése következtében egyre több funkció kerül át az EU központjába, Brüsszelbe. Gazdaságdiplomáciánk legfontosabb központja tehát Brüsszel: mind a Közösségen belüli lobbizás, mind a magyar érdekek képviselése legjobban ott valósítható meg. A tagállamok fővárosaiban, gazdasági központjaiban az általános diplomáciai tevékenység csökkenő tendenciája mellett a gazdaságdiplomácia helyi erősödése figyelhető meg. Fel kell tárni az adott ország, régió specifikumait, a potenciális magyar lehetőségeket, segíteni a partnerkapcsolatok alakulását.

A fejlődő világ országaival, illetve a keleti (volt szocialista) országokkal folytatott kapcsolatokban fontos tényező, hogy a gazdaságdiplomácia része legyen a felső szintű párbeszédnek. Ezekon a piacokon ugyanis nagyobb az állami szerepvállalás jelentősége, ezért a sikeresebbek lehetünk, ha diplomáciai támogatással próbálunk eredményt elérni. Minél keletebbre megyünk, annál nagyobb a diplomácia, illetve a gazdaságdiplomácia szerepe a gazdasági kapcsolatokban. Ezekon a piacokon az állam által támogatott exportfejlesztési eszközök használata is fontos tényező, tehát nagyon oda kell figyelni az egyes országokban szervezett vásárokon levő nemzeti jelenlétre (pl. a nemzeti pavilon meglétére), a vállalatok kormányzati támogatására, a hitelben való vásárlás feltételeinek megteremtésére. Vélhetően segítené a kapcsolatépítést, ha a legfontosabb országok esetében kormány megbízott (kormánybiztos) koordinálná a kapcsolatokat (a vizsgált országcsoportban ez egyértelmű bizonyítéka lenne az állami támogatásnak és részbeni felügyeletnek).

A magyar gazdaságdiplomáciának nincsenek komoly hagyományai és kevés az ereje is a magyar vállalatok érdekeinek külföldi képviselésére. Egyre jobban kezd azonban kialakulni a kapcsolat a magyar külgazdasági diplomácia és a terjeszkedni kívánó vállalatok között. A diplomácia felső szinten kezdi megérteni saját fontosságát e téren, illetve a diplomáciai testületekben dolgozók gazdasági affinitása is növekszik. Az elmúlt évek tapasztalata azt mutatja, hogy a diplomácián belül fel-

ismerték a gazdaságdiplomácia növekvő jelentőségét, és így a kormányzat is egyre jobban figyel a cégek külföldi gazdasági tevékenységére.

A növekvő magyar tőkeexport diplomáciai támogatása kiemelt fontosságú feladat, amely a helyi magyar külképviseletek segítségét igényli. A segítség lehet információ az adott országbeli politikai, gazdasági helyzetről; biztosíthatják a részvételt helyi, regionális szakmai fórumokon, szakkiállításokon, vásárokon; tájékoztatást adhatnak állami szervekről, potenciális ügyfelekről, stb.

A kulturális diplomácia, illetve a sajtó (média), a TÉT (Tudományos és Technikai) és a gazdasági diplomácia együttműködése javítja a gazdaságdiplomácia hatékonyságát. Ezt a tényt erősíti a Franciaországban, Olaszországban és Nagy-Britanniában már lebonyolított magyar évad (és remélhetően fogja erősíteni a Kínában 2007 szeptembere óta jelenleg is tartó).

Összefoglalásul: az 1990-es évek társadalmi-politikai változásai (politikai rendszerváltás, gazdasági modellváltás, külgazdasági reorientáció) új helyzetet teremtettek a magyar gazdaság- és külgazdaság-politika számára. A politikai és gazdasági vezetés felismerte azt a szükségszerűséget, hogy egy kis, nyitott gazdaságú országnak mindig alkalmazkodni kell a földrajzilag közel levő nagy országokhoz (integrációkhoz), kapcsolódni fejlődésükhöz, tudván, hogy az egymásrautaltság aszimmetrikus. Külgazdaság-stratégiai szempontból egyértelmű, hogy a gazdaság fejlődése csak exportorientáltan valósulhat meg. Bebizonyosodott, hogy számunkra az egyetlen dinamizáló centrum a fejlett Nyugat-Európa, nevezetesen az Európai Unió lehet. Csatlakozásunk az integrációhoz pozitív és negatív hatásokkal is jár. Pozitív eredmény, hogy a külgazdasági mozgáster nemzeti szűkülése ellenére a közösség tagjaként bővülnek lehetőségeink, a kivitel dinamikusan nő, ami munkahelyteremtésre is alkalmat adhat, illetve az integrációhoz tartozás ösztönözheti a külföldi befektetőket. Negatív következmény lehet, hogy ellenőrizhetetlen folyamatok indulnak be, gyorsabban bővíthet az import, a verseny növekedése nemkívánatos feszültségeket eredményezhet. Úgy tűnik, Kelet-Európában és hazánkban is előbb a hátrányok mutatkoznak. Éppen ezért fel kell tárnunk az integrálódástól rövid, közép-, illetve hosszú távon várt előnyöket és hátrányokat, a számszerűsíthető nyereséget és költséget. Csak így kerülhetjük el, hogy a várakozásaikban rövid távon csalódó vállalatok és a közvélemény ne válják az integráció gátjává, mielőtt a hosszú távú előnyök megjelenhetnének.

FELHASZNÁLT IRODALOM*

- ANTALÓCZY KATALIN – SASS MAGDOLNA: A külföldi működőtőke-befektetések regionális elhelyezkedése és gazdasági hatásai Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 2005. 5. sz. p. 494–520.
- BLAHÓ ANDRÁS – PRANDLER ÁRPÁD: *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest, Aula Kiadó, 2005. 700 p.
- KÁDÁR BÉLA: A külgazdasági feltételekről. *Európai Tükör*, 2005. 1. sz. p. 28–33.
- KATONA KLÁRA: A magyarországi tőkeimportot befolyásoló tényezők újraértelmezése. *Közgazdasági Szemle*, 2006. 11. sz. p. 986–1001.
- KOZMA FERENC: *Magyarország világgazdasági illeszkedésének stratégiája*. Budapest, Aula, 2003. 349 p.
- MAJOROS Pál: *Magyarország a világkereskedelemben*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. 232 p.
- PRÁGER LÁSZLÓ: *Európából a bővülő Európába*. Budapest, Aula Kiadó, 2000. 143 p.
- PRÁGER LÁSZLÓ: *A világ(gazdaság) és Magyarország a XXI. század elején*. Budapest, Unió Kiadó, 2003. 355 p.
- [Szerző nélkül] Külgazdasági stratégia. *Világgazdaság*, 2005. aug. 4. 19. p.

* A lábjegyzetekben nem szereplő más szerzőknek a tanulmány elkészítéséhez felhasznált írásait tartalmazza.